

Вищий навчальний заклад
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування»

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні: проблеми та перспективи

(тема кваліфікаційної роботи)

*Здобувачка вищої освіти
заочної форми здобуття освіти*

Кравець Оксана Євгенівна

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор

Штулер Ірина Юріївна

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

*Завідувач кафедри фінансів, обліку
та фундаментальних економічних дисциплін*

доктор економічних наук, доцент

Овчар Петро Андрійович

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Київ – 2022

ПЛАН

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	8
1.1. Аналіз законодавчої бази пенсійної системи в Україні.....	8
1.2. Особливості діяльності недержавних пенсійних фондів та системи недержавного пенсійного забезпечення.....	11
1.3. Обслуговуючі компанії в системі недержавного пенсійного забезпечення.....	14
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВВЕДЕННЯ ДРУГОГО РІВНЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	17
2.1. Демографічні показники солідарної пенсійної системи. Пенсійний вік.....	17
2.2. Коефіцієнт заміщення.....	19
2.3. Охоплення системою недержавного пенсійного забезпечення громадян України.....	26
2.4. Діяльність недержавних пенсійних фондів в умовах воєнного стану.....	31
2.5. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів.....	33
Висновки до розділу 2.....	44

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....46

3.1. Інституційні передумови реформування пенсійної системи. Введення другого рівня.....46

3.2. Джерела фінансування другого рівня пенсійного забезпечення в Україні.....53

3.3. Оптимізація системи управління та контролю необхідна передумова введення другого рівня пенсійної системи.....56

3.4. Запровадження накопичувальної професійної пенсійної системи, як частина недержавного пенсійного забезпечення.....60

3.5. Уніфікація підходу до визначення вартості фінансових інструментів є запорукою неможливості маніпулювання на ринку НПЗ.....63

Висновки до розділу 3.....70

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....73

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....76

ДОДАТКИ.....81

АНОТАЦІЇ83

ВСТУП

Актуальність теми. Майже у всіх країнах світу пенсійне забезпечення – це невід’ємна складова державної політики, що характеризує націленість держави на виконання функції підтримки людей у похилому віці, та в значній мірі обумовлює рівень стабільності в суспільстві. Однією з важливих соціально-економічних та політичних проблем, що постають перед державою є пенсійне забезпечення її громадян. Більшість країн світу постійно реформують та вдосконалюють свої пенсійні системи внаслідок виникнення змін економічного та політичного середовища, тенденції до старіння націй в багатьох розвинених країнах, зміни демографії населення.

Держава Україна поступово проводить реформування пенсійної системи. Задня прискорення європейської інтеграції Україна зобов’язується дотримуватись міжнародних норм щодо забезпечення гідного життя пенсіонерів.

Відповідно до ст. 1 Конституції, Україна є правова, соціальна держава [11]. Напрями розбудови пенсійної системи в Україні визначені у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [35], де наголошено на необхідності подальшого розвитку недержавного пенсійного страхування та запровадженні накопичувальної складової системи пенсійної системи, правові основи якої були законодавчо визначені ще у 2003 році [23]. З цією метою була також розроблена Стратегія модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року. [34] Наразі суттєвих змін з 2014-2015 років в напрямку модернізації системи пенсійного забезпечення не відбувається.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання розвитку та реформування системи недержавного пенсійного забезпечення було досліджено у роботах вітчизняних науковців В.Д. Бакуменка [1], В.П. Єлагіна [7], Е.М. Лібанової [12], В.А. Скуратівського [30], Н. І. Нарожної [18], Б.Надточія [17], І. Б. Загорулька [9], О. В. Мелешка [14], В.С. Романченка [27], Л.П. Якимой [40], О.В. Женчика [8], О.Й Ткача [36], В.С. Лопакова [13].

Проблемами вдосконалення пенсійної системи опікуються міжнародні організації: Організація об'єднаних націй, МОП, Рада Європи, Світовий банк, USAID.

Разом з тим, слід зазначити, що проблеми розвитку пенсійної системи в Україні на сьогоднішній день не вирішені, більш того, більше п'яти років йде процес реформування системи з метою запуску другого рівня пенсійної системи, який передбачений Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [23]. Потребують поглибленого вивчення та обґрунтування засад реформування саме в контексті інституціональних трансформацій, з урахуванням зарубіжного досвіду та процесів, які відбуваються в Україні.

Важливість вищезазначеної проблематики обумовлює вибір теми кваліфікаційної роботи, її мету, завдання та практичну значущість.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження проблем та перспектив розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Визначена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- дослідити аналіз законодавчої бази пенсійної системи в Україні.
- встановити особливості діяльності недержавних пенсійних фондів та системи недержавного пенсійного забезпечення.
- проаналізувати специфіку діяльності обслуговуючих компаній в системі недержавного пенсійного забезпечення.
- дослідити поточний стан та тенденції розвитку пенсійної системи.
- проаналізувати демографічні показники солідарної пенсійної системи.
- проаналізувати показники охоплення системою НПЗ громадян України.
- проаналізувати працездатність недержавних пенсійних фондів в умовах воєнного стану.
- дослідити особливості та умови інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів.
- проаналізувати можливість наповнення та джерела фінансування другого рівня пенсійного забезпечення в Україні у разі його введення.

- запропонувати оптимізацію системи управління та контролю системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Об'єкт дослідження – економічні відносини, що виникають в процесі діяльності недержавного пенсійного фонду та системи пенсійного забезпечення.

Предмет дослідження – проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Методи дослідження. Для вирішення визначених завдань використовувались такі взаємопов'язані методи наукового дослідження:

– метод комплексного аналізу для забезпечення цілісності вивчення предмета дослідження;

– методи порівняння та узагальнення при формуванні теоретичної бази дослідження на основі аналізу зарубіжного досвіду, дослідженні та оцінці показників розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні;

– метод структурно-функціонального аналізу при дослідженні інституціональної інфраструктури системи пенсійного забезпечення;

– пошуково-бібліографічний метод при систематизації електронних та друкованих джерел під час виконання роботи;

– метод абстрактно-логічного аналізу при узагальненні результатів дослідження та виробленні рекомендацій щодо розвитку системи пенсійного забезпечення.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Полягає в вирішенні наукового завдання забезпечення розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, вирішення проблеми наповнення системи НПФ додатковими активами, визначенні конкретних кроків для вдосконалення системи НПЗ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні висновків кваліфікаційної роботи для подальшого просування та популяризації серед населення та роботодавців інституцій недержавних пенсійних фондів.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У першому розділі розкрито теоретичні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

У другому розділі здійснено обґрунтування необхідності введення другого рівня пенсійного забезпечення в Україні.

У третьому розділі запропоновано напрями удосконалення та реформування недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Здійснені в роботі висновки та узагальнення дають змогу сформулювати пропозиції рекомендаційного характеру, які відображають вирішення завдань дослідження відповідно до поставленої мети.

Повний обсяг роботи - 83 сторінки, в тому числі основного тексту 72 сторінки, 9 рисунків, 8 таблиць, 1 додаток і список використаних джерел з 56 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Аналіз законодавчої бази пенсійної системи в Україні

Пенсійне забезпечення громадян є однією зі складових курсу України в бік побудови соціально-орієнтованої держави. З моменту набуття Україною незалежності перед Урядом та Верховною радою постало питання побудови в Україні пенсійної системи з урахуванням традиційних поглядів на систему пенсійного та соціального забезпечення населення країни, необізнаності громадян щодо системи соціального забезпечення та економічних можливостей щойно народженої незалежної країни.

В таблиці 1.1. наведено етапи запровадження пенсійної системи в Україні та джерело фінансування пенсійних виплат.

Таблиця 1.1.

Етапи розвитку пенсійної системи України

Період	Основні напрями державної соціальної політики	Джерело пенсій
1990- 1992 рр.	Прийнятий Закон України «Про пенсійне забезпечення» (1991р.). Пенсійна система виділена з бюджетів системи соціального страхування, як окрема. Створено Пенсійний фонд України. [54]	Пенсійний фонд України
1993- 1998 рр.	Пенсійний фонд існує як державний позабюджетний фонд (з 1992р. по 1993р.). Пенсійний фонд включено до складу Державного бюджету України (період 1994-1996 роки). З 1997 року Пенсійний фонд функціонує як державний позабюджетний фонд. Урядом України затверджена «Концепції соціального забезпечення населення України». Указом	Пенсійний фонд України

	Президента введено збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій. [54] Затверджений Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» для збільшення надходжень до ПФУ. [54]	
1998- 2001 рр.	Указом Президента України схвалені «Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні». [54] Послання Президента України від 10.10.2001 № 1-14/1349 до Верховної Ради і Кабінету Міністрів «Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України». [54]	Пенсійний фонд України
2002- 2003 рр.	Із прийняття Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [54] та Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [23], розпочалася повномасштабна пенсійна реформа. Запроваджено призначення пенсій на основі даних персоніфікованого обліку у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.	Пенсійний фонд України
2004- 2014 рр.	Із набуттям чинності Закону України «Про заходи щодо законодавчого реформування пенсійної системи», та Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» змінено умови призначення пенсій у солідарній системі, уточнено положення щодо обов'язкової накопичувальної пенсійної системи (другого рівня) та визначено умови	Пенсійний фонд України, Недержавні пенсійні фонди

	участі недержавних пенсійних фондів у другому рівні пенсійного забезпечення. Запроваджено добровільну систему пенсійного страхування.	
2015- теперішній час.	Запроваджена Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», у якій домінуючим є вектор на безпеку та відповідальність, особлива увага приділяється захищеності соціально вразливих верств населення. Державна політика спрямовуються на посилення соціального захисту населення у відповідності з міжнародними нормами права та конвенціями, до яких приєдналась Україна. [35]	Пенсійний фонд України, Недержавні пенсійні фонди, Накопичувальний фонд

Джерело: [23, 35, 54]

З прийняттям Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і «Про недержавне пенсійне забезпечення», в Україні почалося реформування пенсійної системи. Із завершенням пенсійної реформи система пенсійного забезпечення в Україні буде складатися з трьох рівнів:

Перший рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Це той варіант державного пенсійного забезпечення, до якого ми звикли: працюючі сплачують внески до Пенсійного фонду України та за рахунок цих внесків виплачуються пенсії сьогоденним пенсіонерам. При цьому, не враховується, яку суму коштів нинішній пенсіонер в якості внесків перерахував впродовж життя в Пенсійний фонд. [53]

Другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. У відповідності до цієї системи, кожен працівник зі своєї заробітної плати в обов'язковому порядку буде перераховувати кошти на персональний пенсійний рахунок до Накопичувального фонду. З цього рахунку він, при виході на пенсію, буде отримувати виплати, розмір яких буде залежати

від суми коштів, акумульованих на персональному рахунку. [53]

Третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення, відповідно до якої громадяни та роботодавці в добровільному порядку перераховують внески на свою користь чи на користь третіх осіб на індивідуальні пенсійні рахунки в недержавні пенсійні фонди. Розмір пенсії, яка виплачується недержавним пенсійним фондом, залежить від розміру коштів, акумульованих на індивідуальному пенсійному рахунку, передбачене також успадкування накопичених коштів. [53]

Перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Другий і третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять накопичувальне пенсійне забезпечення.

Відповідно до норм Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення», здійснювати недержавне пенсійне забезпечення в Україні мають право:

- недержавні пенсійні фонди (НПФ) шляхом укладання пенсійних контрактів на користь учасників фонду;

- страхові організації (на етапі виплат) шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії (довічний ануїтет);

- банківські установи шляхом укладання договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень. [23]

1.2. Особливості діяльності недержавних пенсійних фондів та системи недержавного пенсійного забезпечення.

Недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, що має статус неприбуткової організації, є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є недержавне пенсійне забезпечення [23].

Наразі в Україні створені та функціонують Недержавні пенсійні фонди трьох видів:

- *відкриті* - недержавні пенсійні фонди, засновниками яких можуть виступати будь-які одна чи декілька юридичних осіб (крім установ, що фінансуються з державного бюджету), а учасниками можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від віку, статі, місця і характеру їх роботи;

- *корпоративні* - недержавні пенсійні фонди, засновниками яких можуть виступати юридичні особи-роботодавці та до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками таких фондів мають право бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками та роботодавцями-платниками цього фонду;

- *професійні* - недержавні пенсійні фонди, засновниками яких можуть виступати об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за видом їх професійної діяльності. Учасниками такого фонду мають право бути виключно фізичні особи, пов'язані за видом їх професійної діяльності, визначеної в статуті фонду. [23]

Єдиним органом управління недержавного пенсійного фонду (НПФ) є Рада НПФ, що складається на менше ніж з 5 осіб.

Повноваженнями та обов'язком Ради фонду є укладання договорів з адміністратором, компанією з управління активами, зберігачем і аудитором; заслуховування звітів про діяльність цих суб'єктів; затвердження інформації про фінансовий стан фонду; контроль цільового використання пенсійних активів.

Відповідно до існуючої моделі недержавного пенсійного забезпечення недержавний пенсійний фонд не має власного виконавчого органу, та для виконання своїх основних функцій НПФ користується послугами обслуговуючих компаній: адміністратора, компанії з управління активами та банку-зберігача. [23]

Всі ці компанії є суб'єктами накопичувального пенсійного забезпечення, здійснюють свою діяльність на підставі відповідних ліцензій, та кожен окремо мають забезпечувати виконання конкретних функцій для функціонування недержавного пенсійного фонду. Саме така модель функціонування НПФ, де

обов'язки обслуговуючих компаній розділено спрямована на захист пенсійних накопичень.

Модель функціонування НПФ ґрунтується зокрема на таких принципах:

- розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів обслуговуючих компаній, що дозволяє захистити майнові права учасників пенсійного фонду та унеможливило б банкрутство пенсійного фонду. В ідеалі забезпечується збереження пенсійних активів в повному обсязі, фінансовий стан обслуговуючих компаній не впливає на фінансовий стан НПФ;

- розмежування функцій обслуговуючих компаній в існуючій моделі організації діяльності НПФ забезпечує прозорість фінансових операцій з коштами фондів та посилений взаємний контроль за цільовим використанням пенсійних накопичень;

- диверсифікація ризиків шляхом розмежування функцій адміністрування та управління активами запускає механізм взаємного контролю, що забезпечує підвищення рівня захисту прав учасників пенсійних фондів та якості надання послуг учасникам НПФ.

Державний нагляд та контроль за діяльністю недержавного пенсійного фонду да компаній, що його обслуговують, з 01 липня 2020 року здійснюють Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національний банк України в межах своїх повноважень.

Такий багатоступеневий контроль у системі недержавного пенсійного забезпечення спрямований на забезпечення належного рівня захисту пенсійних заощаджень.

Діяльність НПФ відбувається в мінливих умовах ринкового середовища, у зв'язку з чим фонди постійно вдосконалюють свою діяльність, адаптуючись до ринкових змін.

Це, у свою чергу, викликає потребу у перегляді підходів до формування законодавчих засад діяльності фондів. Отже розмежування функцій адміністрування, зберігання активів та управління активами дозволяє захистити

пенсійні накопичення, що сприяє заощадженню та примноженню коштів учасників таких пенсійних фондів та унеможливує зловживання на ринку НПЗ.

1.3. Обслуговуючі компанії в системі недержавного пенсійного забезпечення

Однією з основних задач накопичувальної пенсійної системи, яку повинна вирішувати модель її функціонування – це спроможність забезпечити захист пенсійних накопичень громадян.

Дієвим механізмом, завдяки якому можливо досягти безпечного накопичення, є перерозподіл функцій між різними суб'єктами накопичувального пенсійного забезпечення, який існує зараз та встановлений Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Адміністратор пенсійних фондів – залучає вкладників, веде персоніфікований облік учасників пенсійного фонду та індивідуальні пенсійні рахунки, веде облік пенсійних внесків, визначає розмір та забезпечує здійснення пенсійних виплат, укладає пенсійні контракти, складає та подає від імені фонду спеціалізовану звітність з недержавного пенсійного забезпечення, веде бухгалтерський та податковий облік фонду, здійснює розрахунок чистої вартості активів пенсійного фонду і чистої вартості одиниці пенсійних активів та ін. [51]

Однією з технологій захисту пенсійних накопичень є персоніфікований облік даних щодо кожного учасника недержавного пенсійного фонду. І це ключова функція адміністратора пенсійного фонду. [53]

Адміністратор веде облік пенсійних внесків, збирає та фіксує всі дані, що стосуються визначення прав на пенсійні виплати за рахунок коштів, накопичених на користь кожної конкретної людини, а також обчислює розмір цих пенсійних виплат. Для визначення суми пенсійних коштів, що належать учасникові пенсійного фонду та обліковуються на його індивідуальному пенсійному рахунку в пенсійному фонді адміністратор застосовує такий показник системи персоніфікованого обліку як одиниця пенсійних активів. Цей показник має розраховуватись адміністратором кожного робочого дня, оскільки вартість

активів та зобов'язань пенсійного фонду змінюються щоденно, і відповідно від вартості одиниці пенсійних активів залежить розмір виплат учасникам. [53]

Забезпечення персоніфікованого обліку коштів учасників вимагає наявності складного та високовартісного програмного продукту. Такий програмний комплекс потребує як постійної підтримки та оновлення, так і певних професійних навичок від фахівців, які ним користуються.

Компанії з управління активами (КУА) – здійснюють управління пенсійними коштами, шляхом їх інвестування в різні фінансові інструменти відповідно до інвестиційної декларації пенсійного фонду та з урахуванням обмежень, встановлених законодавством. Здійснює постійний аналіз ринку фінансових інструментів, розміщення активів згідно з інвестиційною декларацією НПФ, забезпечення прибутковості вкладень пенсійного капіталу. [51]

Результат від інвестиційної діяльності (прибуток або збиток) НПФ належить його учасникам та розподіляється між ними щоденно. Різниця між сумою внесків та залишком на рахунку учасника – це і є інвестиційний прибуток/збиток.

Банк-зберігач – здійснює ведення рахунків пенсійного фонду, контролює дотримання вимог щодо інвестування пенсійних коштів, провадить операції з перерахування пенсійних коштів та забезпечує їх зберігання, перевіряє підрахунок чистої вартості активів пенсійного фонду і чистої вартості одиниці пенсійних активів. Банк-зберігач виконує розпорядження адміністратора й КУА, ведення обліку цінних паперів, контроль діяльність КУА й адміністратора.

Недержавний пенсійний фонд можуть обслуговувати декілька компаній з управління активами, кожна з яких здійснює управління певною часткою пенсійних коштів. Водночас адміністратор та зберігач у пенсійного фонду може бути тільки один.

Незалежний аудитор. Аудиторська перевірка діяльності пенсійного фонду, адміністратора, КУА, банку-зберігача проводиться не рідше рази на рік за рахунок коштів суб'єкта, що перевіряється. При цьому один і той же аудитор не може перевіряти більше двох суб'єктів, відносно визначеного НПФ.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи вище написане можна зробити наступні висновки:

1. Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні ґрунтується на досвіді багатьох пенсійних систем світу. Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні є однією з надійних завдяки строгому розмежуванню функцій обслуговування та контролю.

2. В рамках дослідження було проаналізовано розвиток недержавного пенсійного забезпечення з моменту проголошення незалежності України. Досліджено мету створення системи недержавного пенсійного забезпечення.

3. Досліджено типи та види недержавних пенсійних фондів, структуру управління та контролю за їх діяльністю, мету розмежування функцій обліку, інвестування, зберігання, контролю за пенсійними накопиченнями учасників фондів.

4. Проаналізовано функції компанії з управління активами, адміністратора НПФ, банку-зберігача. Досліджено особливості їх взаємодії при обслуговуванні недержавних пенсійних фондів, систему взаємного контролю при обслуговуванні пенсійного фонду, систему взаємозв'язків між радою фонду, обслуговуючими компаніями та державними регуляторами в системі НПЗ.

5. На основі аналізу наукових джерел визначено, що для подальшого розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення потрібно вдосконалювати законодавчу базу, проводити популяризацію системи недержавного пенсійного забезпечення серед населення з метою прискорення наповнення системи НПЗ коштами.

РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВВЕДЕННЯ ДРУГОГО РІВНЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Демографічні показники солідарної пенсійної системи. Пенсійний вік.

Найближчими роками на Україну чекають великі демографічні потрясіння, які призведуть до економічних витрат.

За прогнозом Організації Об'єднаних Націй населення України до 2050 року скоротиться майже на 20% (без урахування наслідків озброєної агресії Росії) – зокрема за рахунок меншої народжуваності та міграції молоді. Ключовим фактором з початку 90-х років ХХ століття було різке зниження показників народжуваності, що становить в середньому 1,2 дітей на одну жінку, і досягло надзвичайно низького рівня протягом 2000–2005 років. [21] Хоча рівень народжуваності з того часу відновився, поточний середній показник народжуваності в 1,5 дітей на одну жінку значно нижчий за світовий середній показник 2,5 дітей. При цьому значно збільшиться чисельність населення віком від 65 років. Все це обернеться ще більшим навантаженням на пенсійну систему, без реформи якої не обійтись. [21]

На сьогоднішній день пенсіонери становлять 27 відсотків загальної чисельності населення – 11 мільйонів людей. 80 відсотків з них отримують пенсійні виплати нижче за прожитковий мінімум. Багато хто позбавлений належного соціального захисту. [41]

Теперішній стан демографії в умовах збройної агресії спрогнозувати важко, але ми спостерігаємо посилення міграції молоді, особливо жінок. Отож, можна спрогнозувати, що пенсіонерів в Україні більшатиме, а молоді, що робить платити податки, які йдуть на пенсії – зменшуватиметься. Відтак, можна спрогнозувати або збільшення податкового навантаження на працюючих громадян або поступове зменшення реальної пенсії.

Реформою, яка відбулась в 2017 році змінено вимоги до стажу, необхідного для отримання пенсії за віком. Ті, кому в 2028 році виповниться 60, зможуть отримати пенсію лише в тому випадку, якщо матимуть 35+ років стажу. Слід

додати, що в презентаційних матеріалах цих змін було наведено розрахунки, що 45% тих, хто досягне 60 років у 2028 не матимуть необхідного стажу для отримання пенсії в 60, вони повинні будуть продовжити працювати до 63 або 65 років. Ті, у кого стажу менше 15 років, взагалі не матимуть права на пенсію за віком.

Бюджет України вже більше 10 років не витримує солідарної системи. Зараз приблизно 13 мільйонів людей, що працюють, повинні забезпечити пенсіями приблизно 11 мільйонів пенсіонерів. У 2018 р. Пенсійним фондом України (далі – ПФУ) було забезпечено виплату пенсій 11,5 млн громадян. Середній розмір пенсії станом на 1 січня 2019 р. становив 2645,66 грн [50]. З часом кількість пенсіонерів стосовно людей, що працюють, буде лише зростати.

Дослідження тенденцій зменшення чисельності населення України представлено в табл.2.1.

Табл.2.1.

Чисельність населення України з 1990 по 2022 рр.

Чисельність населення України з 1990 по 2022 рр.			
(чисельність на 2002 рік наведена на підставі даних Всеукраїнського перепису населення – грудень 2001 року)			
Дата	Чисельність (тис.)		
на 1.01.1990	51 838,5		
на 1.01.1991	51 944,4	105.9	0.20%
на 1.01.1992	52 056,6	112.2	0.22%
на 1.01.1993	52 244,1	187.5	0.36%
на 1.01.1994	52 114,4	-129.7	-0.25%
на 1.01.1995	51 728,4	-386.0	-0.74%
на 1.01.1996	51 297,1	-431.3	-0.83%
на 1.01.1997	50 818,4	-478.7	-0.93%
на 1.01.1998	50 370,8	-447.6	-0.88%
на 1.01.1999	49 918,1	-452.7	-0.90%
на 1.01.2000	49 429,8	-488.3	-0.98%
на 1.01.2001	48 923,2	-506.6	-1.02%
на 1.01.2002	48 457,1	-466.1	-0.95%
на 1.01.2003	48 003,5	-453.6	-0.94%
на 1.01.2004	47 622,4	-381.1	-0.79%
на 1.01.2005	47 280,8	-341.6	-0.72%
на 1.01.2006	46 929,5	-351.3	-0.74%
на 1.01.2007	46 646,0	-283.5	-0.60%
на 1.01.2008	46 372,7	-273.3	-0.59%
на 1.01.2009	46 143,7	-229.0	-0.49%
на 1.01.2010	45 962,9	-180.8	-0.39%
на 1.01.2011	45 778,5	-184.4	-0.40%
на 1.01.2012	45 633,6	-144.9	-0.32%
на 1.01.2013	45 553,0	-80.6	-0.18%

на 1.01.2014	45 426,2	-126.8	-0.28%
на 1.01.2015	42 928,9	-2497.3	-5.50%
на 1.01.2016	42 760,5	-168.4	-0.39%
на 1.01.2017	42 584,5	-176.0	-0.41%
на 1.01.2018	42 386,4	-198.1	-0.47%
на 1.01.2019	42 153,2	-233.2	-0.55%
на 1.01.2020	41 902,4	-250.8	-0.59%
на 1.01.2021	41 588,4	-314.1	-0.75%
на 1.01.2022	41 167,3	-421.0	-1.01%

- з 2014 г. – без врахування окупованих територій

Джерело [56]

При цьому за даними Держстату України питома вага окремих вікових груп на 01.01.2021 року становить:

0-15 років - 16,1 %;

16-59 років (працездатне населення) - 59,5 %;

Старше 60 років - 24,4 відсотків, з них старше 65 років - 17,4 %.

Досліджуючи тенденції зменшення чисельності населення України можна зробити висновок, що кількість пенсіонерів, а отже навантаження на солідарну систему буде зростати.

2.2. Коефіцієнт заміщення

Загальну ситуацію щодо забезпечення людей похилого віку після виходу на пенсію засобами до існування можна виміряти рівнем коефіцієнтом заміщення, що характеризує відносний рівень пенсійного забезпечення (порівняно з доходами економічно активного населення). Коефіцієнт заміщення традиційно приймається як показник ефективності функціонування пенсійної системи. Коефіцієнт заміщення- це співвідношення пенсії і колишнього заробітку застрахованої особи (або а середньому відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати). [5,6]

Міжнародна організація праці в 1952 році прийняла Конвенцію №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (ILO Convention no.102 on Minimum

standards for social security, 1952), якою, зокрема, встановлені норми виплат пенсій відносно рівня заробітної плати або коефіцієнт заміщення. Україна згадану Конвенцію ратифікувала на початку 2016 року.

Конвенцією визначено, що коефіцієнт заміщення має бути не меншим, ніж 40% від рівня заробітної плати (доходу) громадянина.

Коефіцієнт заміщення – співвідношення пенсії (середньої, індивідуальної) до заробітної плати (середньої, індивідуальної відповідно). Він допомагає визначити, на скільки знижуються доходи громадян при виході на пенсію.

Для порівняння нижче на рисунку 2.1. наведено коефіцієнт заміщення в деяких інших країнах світу

Рис. 2.1. Показник коефіцієнту заміщення в деяких країнах Світу у 2016 році.

Джерело: [53]

Підсумовуючи наведені показники можна виділити декілька груп країн та показник коефіцієнту заміщення в Світі за групами економік.

Таблиця 2.2.

Значення коефіцієнту заміщення (порівняння)

Країни з розвинутою економікою	52,4-53,4
Країни ЄС (без врахування добровільного страхування)	49,7
Країни, що розвиваються	51,6-52,0
Країни, що входять до Організації міжнародного співробітництва та розвитку	57,6-56,4

Джерело [19]

Як вбачається з наведених вище даних коефіцієнт заміщення для українських пенсіонерів становить нижче 40 %, тобто пенсійна система України не відповідає вимогам Конвенції №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення».

Для комплексного усвідомлення проблеми забезпечення громадян України у похилому віці слід дослідити ситуацію, яка склалась у пенсійному фонді України на теперішній час. Як свідчать статистичні дані, що оприлюднює ПФУ на сьогодні бюджет ПФУ є дефіцитним. [50]

Дефіцит Пенсійного фонду України проілюстровано на рисунку 2.2.

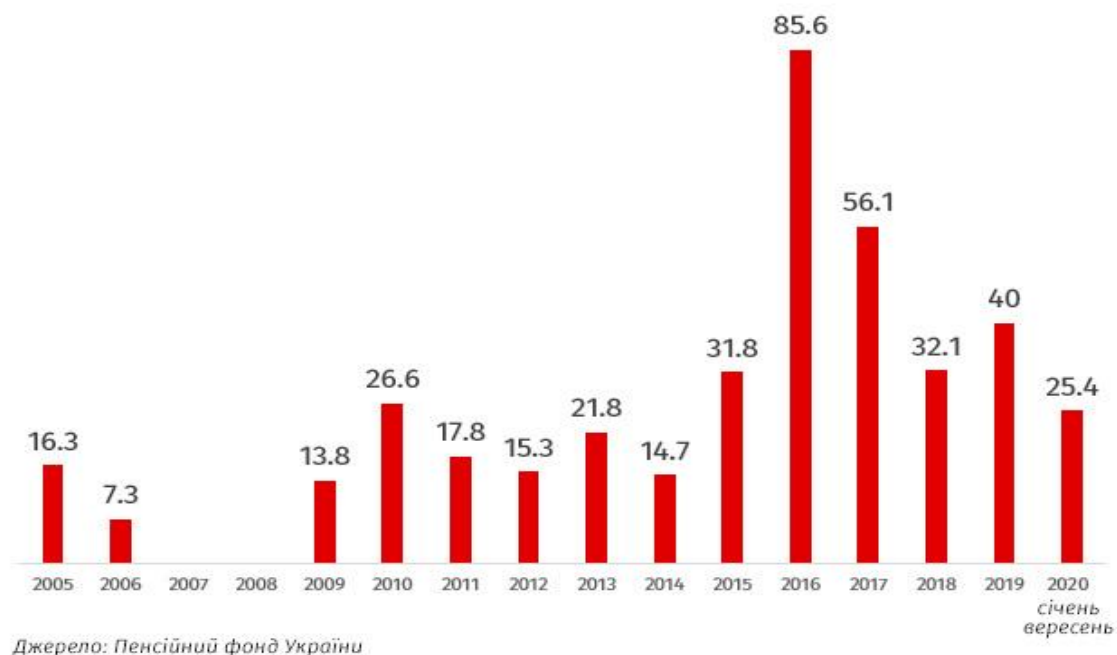

Рис. 2.2. Дефіцит Пенсійного фонду України.

Джерело [50]

Як бачимо, особливе збільшення дефіциту ПФУ відбулося у 2016 році, коли було скорочено єдиний соціальний внесок. З тих пір ПФУ не виходить на показники, що дають змогу забезпечити працездатне населення пенсійними виплатами в достатньому обсязі.

Чим довше затягується процес введення обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення, тим ймовірніше вірогідність зuboжіння майбутніх поколінь пенсіонерів.

Рівень забезпеченості українців в розрізі розміру пенсії ілюструє рисунок 2.3.

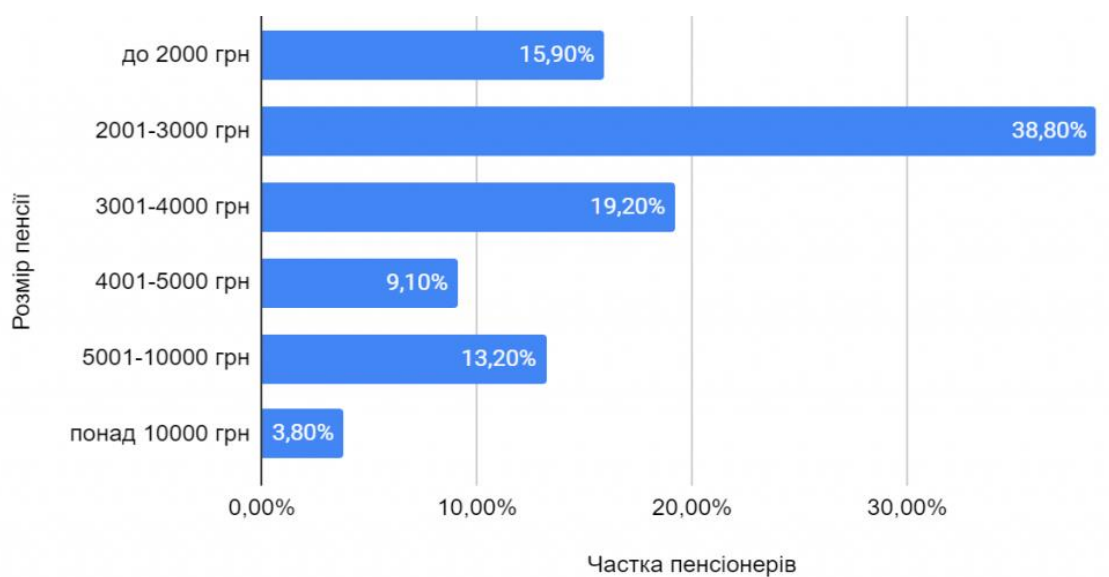

Рис. 2.3. Розмір пенсій в Україні станом на 01 квітня 2021 року.

Джерело [50]

Ретроспективний розмір пенсії в Україні представлено на рисунку 2.4.

Рис. 2.4. Середній розмір пенсії в Україні за період 2004-2020 рік.

Джерело [50]

Пенсійна реформа, яка відбулась 2017 році лише призвела до того, що люди, яким зараз 45 років, коли їм виповниться 60 років, будуть отримувати державну пенсію з солідарної системи на мінімальному рівні за умови наявності страхового стажу 35 років. А ті, у кого стажу менше 15 років, взагалі не матимуть права на пенсію за віком. Переважна більшість майбутніх пенсіонерів може розраховувати на пенсію у розмірі близько 100 доларів США. При тому, що реальний прожитковий мінімум на сьогодні близько 150 доларів.

За наявних в Україні тенденцій демографії та параметрів солідарної системи, протягом наступних 30 років рівень заміщення пенсією втраченого заробітку буде постійно знижуватись із сьогоднішніх 32% до 18%. Це менше в 2 рази, ніж це передбачено конвенціями та директивами Міжнародної організації праці (МОП) і Європейського Союзу (ЄС).

І це проблема не лише України, а й усього світу. І для таких країн як Україна не існує іншого виходу ніж створення повноцінної трирівневої пенсійної системи. В якій доповнюють один одного солідарний, обов'язковий накопичувальний та добровільний накопичувальний рівень.

Нижче на рисунку 2.6. наведено моделювання як би вплинуло запровадження накопичувального рівня пенсійної системи на коефіцієнт заміщення для осіб, що вже досягли пенсійного віку у 2008-2020 роках за умови запуску другого рівня пенсійної системи через недержавні пенсійні фонди в 2008 році. Можливість запуску другого рівня пенсійної системи передбачена законодавством України з 2004 року.

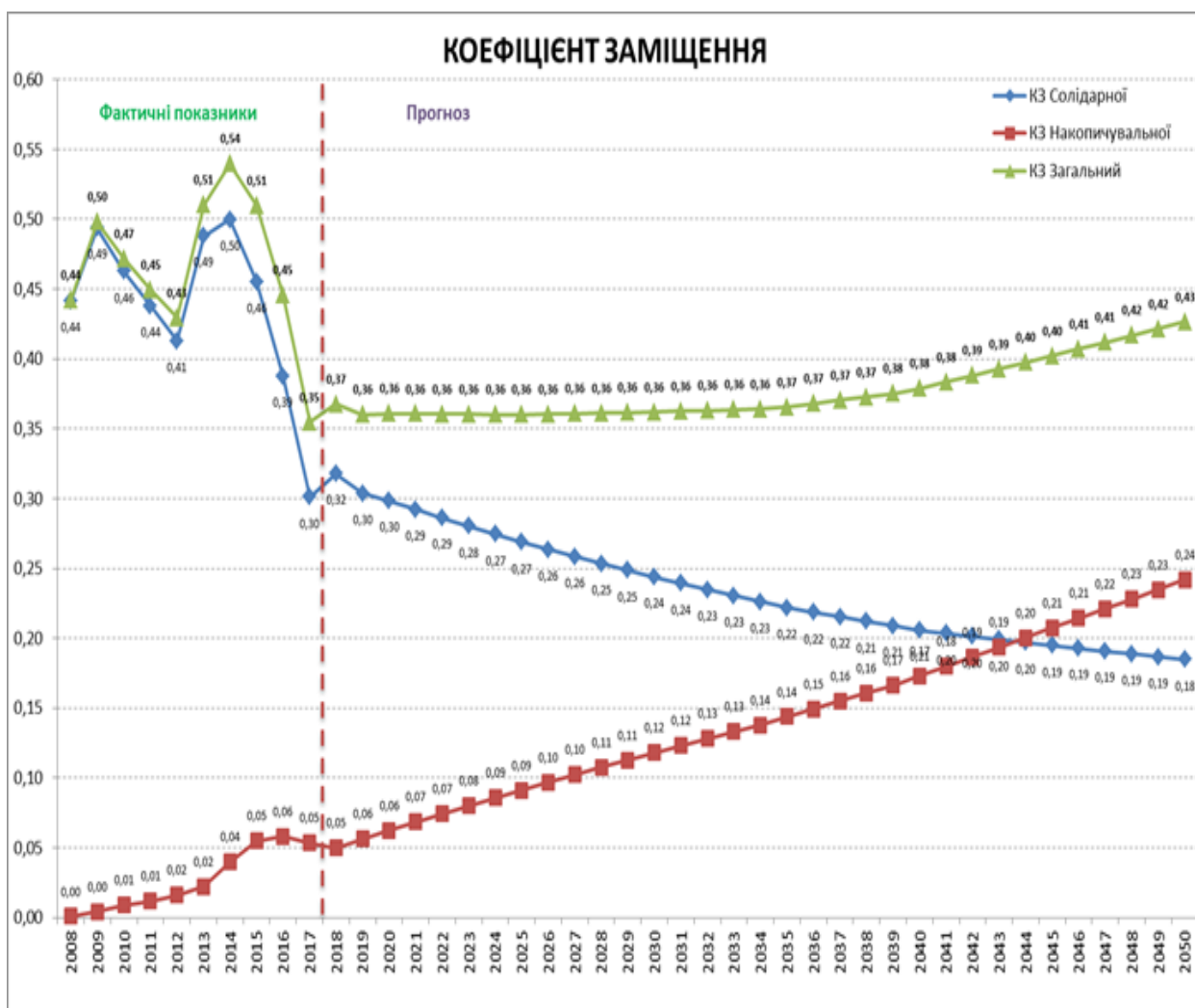

Рис. 2.6. Моделювання зміни коефіцієнту заміщення за умови введення другого рівня пенсійного забезпечення у 2008 році.

Джерело: побудовано на основі [50,51,56]

Для моделювання використано фактичні дані доходності одного з недержавних пенсійних фондів, який розпочав свою діяльність у серпні 2008 року, а саме **ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД «ПОКРОВА»**. Результати діяльності НПФ «Покрова» доступні за посиланням <https://www.vseapf.com.ua/ua/funds/results/4.html> [51]

Як ми бачимо з наведеного моделювання, якби Україна почала вводити другий обов'язковий рівень пенсійного забезпечення ще у 2008 році, то при помірній доходності коштів другого рівня пенсійної системи, коефіцієнт

заміщення до 2050 року вийшов би на показники, що передбачені Міжнародною Конвенцією №102.

2.3. Охоплення населення України системою НПЗ

На сьогоднішній день популяризація системи недержавного пенсійного забезпечення цілком лежить на Адміністраторах цих фондів. Спостерігається недостатність інформації у потенційних споживачів послуг в сфері недержавного пенсійного забезпечення та знань, необхідних для обґрунтованого вибору недержавного пенсійного фонду, а також відсутність навичок оцінки рівня власних ризиків та своїх майбутніх зобов'язань під час вибору фінансової установи.

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку станом основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів за 2018-2020 року наведено в таблиці.

Таблиця 2.3.

Динаміка основних показників діяльності НПФ

Показники	На 31.12. 2018	На 31.12. 2019	На 31.12. 2020	Темпи приросту, %	
				31.12.2019/ 31.12.2018	31.12.2020/ 31.12.2019
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	68,8	77,1	87,8	12,1	13,9
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	855,3	874,6	883,0	2,3	1,0
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2 745,2	3 143,3	3 563,7	14,5	13,4
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	2 000,5	2 160,8	2 377,9	8,0	10,0
у тому числі:					

- від фізичних осіб	172,1	222,7	300,7	29,4	35,0
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,3	0,0	50,0
- від юридичних осіб	1 827,7	1 937,3	2 075,5	6,0	7,1
Пенсійні виплати, млн. грн.	809,9	947,4	1 107,4	17,0	16,9
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	81,3	83,9	87,0	3,2	3,7
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1 767,7	2 200,0	2 635,7	24,5	19,8
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	1 440,5	1 810,9	2 179,5	25,7	20,4
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	327,2	389,1	456,1	18,9	17,2

Джерело: [47]

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку станом на 30.09.2021 загальна кількість учасників НПФ становила 889,7 тис. осіб (станом на 30.09.2020 – 880,4 тис. осіб), з яких отримали/ отримують пенсійні виплати 89,0 тис. осіб (10,0% від загальної кількості учасників). [47]

Станом на 30.09.2021 переважну більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 53,6%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 25,2%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 20,5%, вікової групи до 25 років – 0,7% [47]

Таблиця 2.4.

**Кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп
станом на 31.12.2020**

Вікова група	Од. виміру	Ж	Ч	Всього	Питома вага від вікової категорії, %	
					жінок	чоловіків
до 25 років	тис. осіб	2,6	3,7	6,3	41,3	58,7
25-50 років	тис. осіб	208,9	278,8	487,7	42,8	57,2
50-60 років	тис. осіб	102,1	122,6	224,7	45,4	54,6
старше 60 років	тис. осіб	60,0	104,3	164,3	36,5	63,5
Всього	тис. осіб	373,6	509,4	883,0	42,3	57,7

Джерело: [47]

Таблиця 2.5.

**Кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп
станом на 30.09.2021**

Вікова група	Од. виміру	Ж	Ч	Всього	Питома вага від вікової категорії, %	
					жінок	чоловіків
до 25 років	тис. осіб	2,4	3,4	5,8	41,4	58,6
25-50 років	тис. осіб	204,3	272,9	477,2	42,8	57,2
50-60 років	тис. осіб	101,7	122,5	224,2	45,4	54,6
старше 60 років	тис. осіб	68,4	114,1	182,5	37,5	62,5
Всього	тис. осіб	376,8	512,9	889,7	42,4	57,6

Джерело: [46]

У кожній віковій групі більшість становлять чоловіки, а саме 57,6% від загальної кількості учасників НПФ. Причому у віковій групі старше 60 років їхня кількість перевищує кількість жінок у 1,7 разу. [47]

Тобто з наведених вище даних вбачається, осіб віком до 60 років (працездатний вік в Україні) охоплено системою недержавного пенсійного

забезпечення станом на 30.09.2021 року становило лише 707,2 тисяч. А це всього 6,43 % від всього працездатного населення України.

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені пенсійні внески.

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку сума пенсійних внесків станом на 30.09.2021 становить 2 555,0 млн. грн., збільшившись на 10,2% (235,6 млн. грн.) в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року. [47]

Порівняно зі станом на 30.09.2019 сума пенсійних внесків станом на 30.09.2020 збільшилась на 9,8% (206,8 млн. грн.). [47]

У загальній сумі пенсійних внесків станом на 30.09.2021 основну частину, або 84,6%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на які припадає 2 162,6 млн. грн. [47]

На збільшення суми пенсійних внесків станом на 30.09.2021 вплинуло збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 41,8% (115,2 млн. грн.) та від юридичних осіб — на 5,8% (119,3 млн. грн.). [47]

На збільшення суми пенсійних внесків станом на 30.09.2020 вплинуло збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 32,0% (66,7 млн. грн.), від фізичних осіб-підприємців — на 50,0% (0,1 млн. грн.) та від юридичних осіб — на 7,4% (140,2 млн. грн.). [47]

Середній розмір пенсійного внеску за 9 місяців 2021 року на одного вкладника:

- юридичну особу та фізичну особу - підприємця становить 42 732,27 гривні;

- фізичну особу становить 1 070,67 гривні.

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 30.09.2021 становила 3 788,6 млн. грн., що на 8,6%, або на 300,0 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року та на 27,2%, або на 810,7 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року. [47]

Таблиця 2.6.

Динаміка пенсійних виплат за 2018-2020 роки

Показник	Станом на			Приріст 31.12.2020/ 31.12.2019, (%)
	31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	
Одноразові пенсійні виплати, млн. грн.	545,5	594,5	649,9	9,3
Пенсійні виплати на визначений строк, млн. грн.	264,4	352,9	457,5	29,6
Всього	809,9	947,4	1 107,4	16,9

Джерело: [47]

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 31.12.2020 було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) *87,0 тисячі учасників*, тобто 9,9% від загальної кількості учасників, які отримали/ отримують пенсійні виплати. [47]

Середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату одноразово, станом на 31.12.2020 становив 7,9 тис. грн. (*станом на 31.12.2019 – 7,5 тис. грн., станом на 31.12.2018 – 7,1 тис. грн.*) та середній розмір пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату на визначений строк, становив 106,5 тис. грн. (*станом на 31.12.2019 – 82,7 тис. грн., станом на 31.12.2018 – 63,4 тис. грн.*). [47]

Сукупно недержавними пенсійними фондами за Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, станом на 30.09.2021 було 89 000 учасників, тобто 10,0% від загальної кількості учасників, які отримали/ отримують пенсійні виплати. [47]

Таблиця 2.7.

**Узагальнені показники діяльності НПФ
за четвертий квартал 2020 року- третій квартал 2021 року**

Показник	Кінець 2020 року	Кінець першого кварталу 2021 року	Кінець першого півріччя 2021 року	Кінець третього кварталу 2021 року
Кількість працюючих фондів	63	63	63	63
Кількість учасників	883 004	886 878	888 270	889 723
Загальна вартість активів НПФ	3 563,7	3 636,4	3712,9	3778,6
Чиста вартість активів в системі НПФ, млн. грн.	3 554,2	3628,9	3705,9	3760,4
Надходження до системи, млн. грн.	2337,9	2444,4	2 496,7	2555,0
Виплати з НПФ	1 107,4	1150,4	1196,2	1 240,8
Середньозважений показник зміни ЧВ ОПА активів за останні 12 місяців, %	11,4	11,7	7,02	15,1

Джерело: [47,53,54]

2.4. Діяльність недержавних пенсійних фондів в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану недержавні пенсійні фонди зберігають накопичення людей, продовжують виплачувати своєчасно та в повному обсязі накопичувальні пенсії учасникам, перевели обслуговування в он-лайн режим, щоб люди могли вирішити всі свої питання дистанційно та не наражатись завий раз на небезпеку.

Індикатором довіри до системи також є те, що люди продовжують здійснювати внески до недержавних пенсійних фондів, а отже вірять в своє пенсійне майбутнє в Україні.

Адміністратори фондів запровадили додаткові заходи захисту персональних даних людей та інформації про їхні пенсійні накопичення, здійснюють щоденне

резервне копіювання баз даних та надійно зберігають їх з використанням хмарних серверів. [53]

Компанії з управління активами інвестують пенсійні накопичення під час воєнного часу переважно у військові облигації України тим самим підтримуючи державу та наближаючи перемогу.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку з метою додаткового захисту пенсійних накопичень, своїм Рішенням 08.03.2022 за №144 «Про упорядкування проведення операцій на ринках капіталу на період дії воєнного стану» ввела додаткові обмеження щодо інвестування коштів недержавних пенсійних фондів під час воєнного стану.

Адміністратори недержавних пенсійних фондів повинні передати копії оригінальних інформаційних масивів систем персоніфікованого обліку учасників недержавних пенсійних фондів, сформованих станом на 11:00 24 лютого 2022 року, до НКЦПФР для подальшого зберігання отриманої інформації. [26]

Дозволено наступні операції під час адміністрування НПФ:

- ведення систем персоніфікованого обліку учасників недержавних пенсійних фондів;
- розподіляти в системі персоніфікованого обліку отримані внески вкладників на індивідуальні пенсійні рахунки учасників недержавних пенсійних фондів;
- виплати пенсії на визначений строк;
- одноразові пенсійні виплати учасникам (спадкоємцям учасників) за наявності підстав передбачених законодавством;
- здійснення витрат пов'язаних із обслуговуванням активів такого НПФ та проведення операцій з ними. [26]

Обмежено оплату послуг адміністратора, зберігача, винагороди особі, що провадить діяльність з управління активами недержавного пенсійного фонду, аудитора та інвестиційних фірм розміром, що не перевищує середньомісячного розміру винагороди за попередні 12 місяців. [26]

Адміністраторів НПФ зобов'язано збереження даних системи персоніфікованого обліку, в тому числі але не виключено із використанням хмарних сервісів, розташовані в країнах, що є членами Європейського союзу, Великобританії, Сполучених штатів Америки, Канади або в Україні. Дозволено адміністраторам НПФ при провадженні ними діяльності з адміністрування НПФ використовувати електронні засоби зв'язку за умови використання КЕП. [26]

Компаніям з управління активами під час інвестування пенсійних активів дозволено лише розміщення коштів на депозитних рахунках банків та придбання за рахунок коштів НПФ державних цінних паперів «воєнних ОВДП».

Інші операції з пенсійними активами заборонено задля збереження цілісності інформації та унеможливлення зловживань форс-мажорними обставинами.

Якщо план відновлення України після війни містив впровадження накопичувальних пенсій для цих людей, яке можна запустити невідкладно, без прийняття додаткових законів, на базі чинного законодавства про добровільні пенсійні накопичення. Ці кошти, з одного боку, будуть додатковим соціальним захистом та частиною подяки від суспільства тим людям, які стали незламним щитом, захищаючи українців від ворога та руйнівного впливу війни. Одночасно вони стануть інвестиціями, які працюватимуть на відновлення економіки України.

2.5. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів

Інвестиційну діяльність НПФ здійснює наймана компанія з управління активами (КУА), з якою Радою НПФ укладено відповідний договір. Невід'ємним додатком договору про управління активами є Інвестиційна декларація НПФ, яка визначає інвестиційну політику, основні напрями інвестування пенсійних активів фонду та обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами, встановлені в межах загальних вимог та обмежень інвестиційної діяльності, визначених законодавством України. [23]

Інвестиційна декларація фонду розробляється та затверджується Радою Фонду відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Інвестиційна декларація є обов'язковою для застосування особами, що здійснюють управління пенсійними активами фонду та зберігачем фонду. [23]

Рада Фонду має право прийняти рішення про залучення декількох осіб, які здійснюватимуть управління активами, з відповідним розподілом за видами активів та встановленням відповідного розподілу обсягів цих активів.

Кожен НПФ має свою Інвестиційну декларацію, але загальні обмеження інвестиційної діяльності для всіх НПФ наступні.

Активи, що накопичуються у фонді, призначені для інвестування за наступними напрямками:

1) ЦП (цінних паперів), погашення та отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, місцевими радами відповідно до законодавства;

2) акцій українських емітентів;

3) облігацій вітчизняних емітентів;

4) цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано урядами іноземних держав;

5) облігацій іноземних емітентів;

6) акцій іноземних емітентів, що перебувають в обігу на організованих фондових ринках та пройшли лістинг на одній з таких фондових бірж, як: Нью-Йоркська, Лондонська, Токійська, Франкфуртська, або у торговельно – інформаційній системі НАСДАК (NASDAQ);

7) іпотечних облігацій;

8) об'єктів нерухомості;

9) банківських металів;

10) банківських депозитних рахунків та ощадні сертифікати банків.

Інвестиційна політика фонду повинна ґрунтуватись на принципах:

- обачливості;

- зваженості;

- професійності;

- стабільності;

- збалансованості;
- гнучкості;
- відкритості.

Принцип обачливості передбачає застосування таких методів, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат, завищенню оцінки активів і доходів фінансових інструментів.

Принцип зваженості передбачає при здійсненні відбору об'єктів інвестування помірковану оцінку співвідношення розміру ризику з очікуваною прибутковістю. У випадку наявності високого ризику такої інвестиції, навіть за умови потенційно високої прибутковості, відмовлятися від таких інвестицій.

Принцип професійності передбачає залучення до провадження інвестиційної діяльності фонду осіб, які мають достатній професійний досвід діяльності в сфері інвестиційного бізнесу, та впливають на визначення напрямків інвестування пенсійних активів.

Принцип стабільності визначає консервативний підхід Ради фонду до внесення змін до Інвестиційної декларації фонду та нормативів інвестування.

Принцип збалансованості забезпечує досягнення прибутковості інвестування активів фонду, за умов прийняттого рівня інвестиційного ризику, шляхом диверсифікації інвестицій фонду у дозволені види інвестицій, з урахуванням обмежень, визначених законодавством та Інвестиційною декларацією фонду.

Принцип гнучкості передбачає своєчасне реагування на структурні зміни, які відбуваються на фінансовому ринку, з метою коригування інвестиційних стратегій при здійсненні інвестування пенсійних активів фонду.

Принцип відкритості забезпечує вільний доступ засновників, вкладників та учасників фонду до інформації про рівень ефективності інвестиційної діяльності фонду, а також систематичне оприлюднення фінансової звітності в установлені законодавством терміни.

Інвестиційна стратегія, яка використовується при здійсненні інвестування пенсійних активів, розробляється особою, яка здійснює управління активами

такого фонду та розглядається Радою НПФ та переглядається Радою НПФ під час проведення регулярного (щорічного) та позачергового (за потреби) аналізу ефективності інвестиційної діяльності фонду. На підставі такого аналізу приймається рішення щодо доцільності внесення змін до Інвестиційної декларації та до договору про управління активами (або розірвання такого договору).

Пріоритетними напрямками інвестування пенсійних активів зазвичай є інвестування в галузі, що стабільно розвиваються, з урахуванням обмежень та особливостей, встановлених законодавством та Інвестиційною декларацією кожного конкретного фонду.

Пенсійні активи фонду не можуть формуватися за рахунок коштів, отриманих на підставах, що суперечать законодавству.

Особа, що здійснює управління активами, під час провадження інвестиційної діяльності з активами НПФ не має права: [23]

- формувати за рахунок позикових (кредитних) коштів пенсійні активи;
- надавати майнові гарантії, забезпечені пенсійними активами, або будь-які кредити (позики) за рахунок пенсійних активів;
- укладати угоди купівлі-продажу або обміну пенсійних активів зі зворотнім викупом;
- розміщувати на банківських депозитних рахунках більш як 50 відсотків загальної вартості пенсійних активів фонду (у грошових коштах та в ощадних сертифікатах банків);
- придбавати або додатково інвестувати в цінні папери одного емітента більш як 5 % загальної вартості пенсійних активів;
- придбавати або додатково інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, більше як 50 % загальної вартості пенсійних активів;
- придбавати або додатково інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано більш як 20 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

- придбавати або додатково інвестувати в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України, більш як 40 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

- придбавати або додатково інвестувати в акції українських емітентів більш як 40 відсотків загальної вартості пенсійних активів; в цінні папери іноземних емітентів більш як 20 відсотків загальної вартості пенсійних активів; в іпотечні облігації більш як 40 відсотків загальної вартості пенсійних активів; в об'єкти нерухомості більш як 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів; в банківські метали, у тому числі шляхом відкриття поточних та депозитних рахунків в установах банків у банківських металах, більш як 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів; більш як 5 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

- придбавати або додатково інвестувати в інші активи,
- емітувати будь-які боргові цінні папери та похідні цінні папери;
- придбавати цінні папери, емітентами яких є зберігач, особи, що здійснюють управління пенсійними активами, адміністратор, аудитор (аудиторська фірма) та особи, що надають консультаційні, агентські або рекламні послуги, з якими пенсійним фондом укладено відповідні договори, та їх пов'язані особи, засновники пенсійного фонду та їх пов'язані особи;

- розміщувати у зобов'язаннях однієї юридичної особи більш як 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

- тримати більш як 10 відсотків цінних паперів (корпоративних прав) одного емітента;

- придбавати або додатково інвестувати в акції українських емітентів, що не допущені до торгів на фондовій біржі, більш як 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів. [23]

Купівля-продаж акцій, облігацій українських емітентів особами, які здійснюють управління активами пенсійного фонду, провадиться виключно на фондовій біржі з дотриманням вимог Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

При цьому облігації українських емітентів повинні бути такими, кредитний рейтинг яких відповідає інвестиційному рівню за Національною рейтинговою шкалою, визначеною законодавством України, або які відповідно до норм законодавства пройшли лістинг на фондовій біржі, що відповідає вимогам, установленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. [23]

Для формування активів фонду особа, що здійснює управління активами, може придбавати валюту та банківські метали через установи, які мають відповідну ліцензію у порядку, встановленому законодавством.

Всі надходження на поточні рахунки фонду мають бути використані за цільовим призначенням протягом двох тижнів з дати зарахування цих коштів.

Метою інвестування пенсійних активів є забезпечення надійного збереження та приросту пенсійних активів для забезпечення прав учасників Фонду щодо отримання ними додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат до вимог Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та своєчасне виконання фондом своїх зобов'язань з мінімальними ризиками, що забезпечується виваженою консервативною політикою інвестування та диверсифікацією активів.

Формування інвестиційного портфеля здійснюється в інтересах учасників фонду з метою отримання доходу та забезпечення збереження пенсійних активів з урахуванням умов, зазначених у договорі про управління активами фонду, кон'юнктури ринку цінних паперів, обмеження можливих ризиків та інших факторів.

Інвестування пенсійних активів здійснюється в активи, склад та структура яких не суперечать чинному законодавству та які на погляд особи, яка здійснює управління активами, забезпечують оптимальне співвідношення між їх дохідністю та надійністю.

В основу інвестиційної політики НПФ зазвичай покладається стратегія надійного збереження та стабільного примноження пенсійних активів, які інвестуються з метою отримання доходу на користь учасників Фонду, що

передбачає використання системи контролю за ризиками для отримання стабільного доходу при мінімальному рівні ризиків.

Інвестиційна політика НПФ орієнтована на довгострокові, надійні вкладення, та передбачає:

- діяльність в інтересах учасників фонду;
- можливість своєчасного виконання фондом зобов'язань перед учасниками;
- дотримання мінімального рівня ризику при обранні об'єктів інвестування.

Особа, яка здійснює управління пенсійними активами НПФ, зобов'язана розробити та дотримуватися внутрішніх правил та процедур оцінки і управління ризиками, пов'язаними з інвестуванням пенсійних активів фонду, що відповідають вимогам, встановленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Сукупність таких правил та процедур складає систему управління ризиками при інвестуванні пенсійних активів фонду, яка повинна забезпечувати:

- виявлення та класифікацію ризиків;
- розроблення та затвердження внутрішніх правил та процедур щодо кількісного та якісного оцінювання ризиків;
- розроблення та затвердження внутрішніх правил та процедур щодо обмеження або уникнення ризиків,
- розроблення заходів, спрямованих на обмеження та пом'якшення наслідків негативного впливу ризиків, пов'язаних із зовнішніми чинниками;
- здійснення моніторингу ризиків та формування системи звітності за результатами моніторингу;
- накопичення статистичних даних для здійснення контролю за ризиками;
- систематичне проведення аналізу структури, доходності, якості, ліквідності активів Фонду, концентрації інвестицій, наявності збиткових позицій, наявності ризиків при вкладенні в окремі об'єкти інвестування та галузі, макроекономічних та інших ризиків, пов'язаних з інвестуванням пенсійних активів фонду. [23,54]

Здійснення оцінки ризиків при управлінні пенсійними активами повинно охоплювати всі продукти, послуги та процеси, пов'язані з функціонуванням

системи пенсійного забезпечення, і передбачати якісне оцінювання відповідних ризиків та оцінювання кількісних параметрів цих ризиків.

Діяльність НПФ пов'язана з ризиками і вартість чистих активів у нестабільному ринковому середовищі може суттєво змінитись унаслідок впливу суб'єктивних чинників та об'єктивних чинників, вірогідність і напрямок впливу яких заздалегідь точно передбачити неможливо.

Фінансові активи та фінансові зобов'язання фонду піддаються наступним фінансовим ризикам: ринковий ризик, кредитний ризик і ризик ліквідності.

Для того, щоб обмежити вище зазначені ризики, при виборі фінансових інструментів політика фонду базується на високому рівні контролю з боку працівників КУА з урахуванням вимог чинного законодавства України. КУА мінімізує ризики диверсифікацій інвестиційного портфелю, аналізує фінансові активи перед їх купівлею і відстежує подальшу інформацію про ці активи, вкладаючи більшість інвестицій в фінансові активи з високими рейтингами надійності.

Інформацію про середньозважену ставку за депозитами та доходності ОВДП за даними статистичної звітності банків України за оприлюднено на сайті НБУ за посиланням <https://bank.gov.ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#2fs> . Таким чином, відсоткові ризики розраховуються, виходячи з фактичної зміни відсоткових ставок по відповідних фінансових інструментах.

Зазвичай для управління ризиком ліквідності Фонду контролюються обсяги ліквідних активів, які можуть бути конвертовані у грошові кошти впродовж визначеного терміну в залежності від специфіки виплат учасникам та надходжень до НПФ.

Особа, яка здійснює управління активами фонду, надає Раді такого НПФ інформацію стосовно структури та доходності інвестиційних вкладень, а також щодо основних ризиків, які впливали на діяльність фонду за звітний період та запроваджених заходів стосовно їх попередження.

З метою захисту прав учасників фонду провадиться контроль за діяльністю осіб, що здійснюють управління активами, особами, на яких покладено контролюючі функції, а саме:

- Радою фонду, згідно Статуту, Інвестиційної декларації НПФ та договору про управління активами фонду,
- зберігачем, згідно договору про обслуговування активів фонду Інвестиційної декларації,
- засновниками згідно Статуту,
- органами виконавчої влади, згідно законодавства.

Особа, яка здійснює управління активами Фонду, зобов'язана подавати звітність про управління активами Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, Раді пенсійного фонду та інформацію про склад, структуру та вартість активів фонду його адміністратору у порядку, передбаченому чинним законодавством України, на підставі якої здійснюється періодичний контроль за інвестуванням пенсійних активів.

Для дотримання прозорості щодо інвестиційної діяльності НПФ компанії з все більше компаній з управління активами, які піклуються про свій імідж, розкривають на своїх сайтах не тільки інформацію, що вимагається законодавством, а і аналітичні матеріали, стратегії інвестування пенсійних активів, результати діяльності та чинники, які вплинули на досягнутий результат.

Прикладом такого розкриття є сайт ТОВ «КУА «ВСЕСВІТ» [52], сайт КУА «ОТП Капітал» [48] та інші.

Не всі компанії з управління активами дотримуються максимальної прозорості при управління активами НПФ, але завдяки обов'язковості розкриття адміністраторами НПФ результатів діяльності фондів у учасника НПФ є можливість оперативно відстежувати справи в його НПФ та адекватно реагувати на негативні зміни вартості своїх пенсійних накопичень.

На рисунку 2.7. наведено узагальнені дані щодо структури активів складеної на підставі оприлюдненої звітності 55 недержавних пенсійних фондів на 31.12.2021 року.

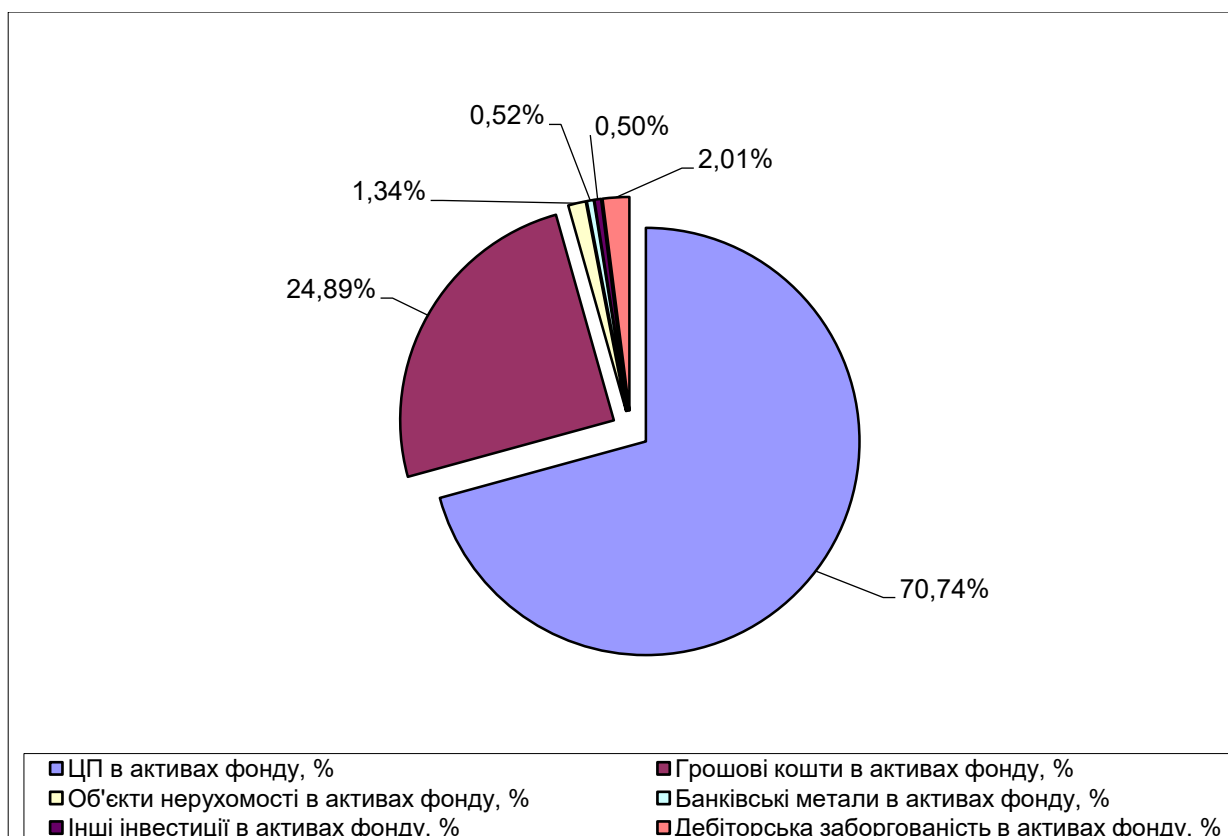

Рис.2.7. Структура НПФ (узагальнені дані) станом на 31.12.2021 року.

Без врахування активів Корпоративного фонду НБУ.

Джерело: складено автором за результатами вивчення відкритих даних [47,53,54]

Як видно з рис.2.7., більшість активів НПФ інвестовано в цінні папери. В цю категорію входять і ОВДП (до 50%), корпоративні облигації, акції українських та іноземних емітентів, облигації місцевих позик.

Докладніше структура активів 55 найбільших станом на 31.12.2021 року наведена у Додатку 1.

Одиниця пенсійних активів - показник системи персоніфікованого обліку, який застосовується для визначення суми пенсійних коштів, що належать учаснику недержавного пенсійного фонду та обліковується на його індивідуальному пенсійному рахунку. [23]

Вартість одиниці пенсійних активів у гривнях змінюється кожного дня в залежності від результатів інвестиційної діяльності фонду (отримання інвестиційного доходу або збитку від інвестування пенсійних активів).

Збільшення чистої вартості одиниці пенсійних активів за певний період свідчить про прибутковість діяльності НПФ і, навпаки, зменшення чистої вартості одиниці пенсійних внесків свідчить про збитковість діяльності фонду. Саме тому для аналізу ефективності діяльності недержавного пенсійного фонду обов'язково береться до уваги показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів, який наочно показує дохідність НПФ та ефективність його роботи.

Цей показник змінюється щодня, і для аналізу ефективності діяльності НПФ недостатньо знати цей показник лише на певну дату, важливо бачити саме його динаміку, й бажано з початку діяльності фонду. Щоб була можливість проаналізувати як саме недержавний пенсійний фонд пережив складні кризові періоди, які за всі роки існування добровільної накопичувальної системи траплялись вже декілька разів. Крім того, показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів дає можливість порівняти діяльність різних НПФ за будь-які періоди часу.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи вище написане в цьому розділі можна зробити наступні висновки:

1. В рамках дослідження було проаналізовано суть пенсійної реформи, яка відбулась у 2017 році та зроблено висновок, що Пенсійна реформа 2017 року призвела в основному до підвищення пенсійного віку в Україні, але не торкнулась створення нових механізмів наповнення бюджету Пенсійного фонду України для забезпечення виплат пенсій на достатньому рівні.

2. Проаналізовано демографічні показники в Україні. На основі статистичних даних щодо чисельності населення, кількості людей пенсійного віку, чисельності працездатного населення та тенденцій зазначених показників, зроблено припущення про подальше скорочення чисельності працездатного населення.

3. Розкрито показник «коефіцієнт заміщення», наведено його суть. Досліджено нормативну базу, яка встановлює цей показник. В рамках дослідження проаналізовано показники коефіцієнта заміщення в різних країнах Світу. Зроблено висновок про недостатність показника коефіцієнт заміщення для людей, що виходять на пенсію в Україні.

4. Зроблено моделювання коефіцієнту заміщення в горизонті до 2050 року на основі існуючих статистичних даних щодо демографічної ситуації в Україні, показників середньої заробітної плати та пенсії. Опираючись на зазначене моделювання зроблено висновок про недостатність забезпечення пенсіями із солідарної системи без реформування самого механізму фінансування майбутніх пенсій.

5. Проаналізувавши охоплення системою недержавного пенсійного забезпечення (третього рівня пенсійної системи), а також провівши дослідження щодо показників діяльності НПФ в цілому, кількості учасників НПФ в розрізі вікових груп та статі, кількості пенсійних внесків та виплат, кількості внесків від юридичних осіб, можна зробити висновок щодо недостатності охоплення системою НПЗ населення України. Тобто працююче населення майже не накопичує собі на майбутню пенсію за допомогою недержавних пенсійних фондів.

6. В рамках дослідження проведено аналіз роботи недержавних пенсійних фондів в період воєнного часу. НПФ в умовах озброєної агресії росії продовжують приймати внески на індивідуальні пенсійні рахунки, здійснювати виплати учасникам недержавних пенсійних фондів. Посилено систему захисту та контролю з метою недопущення втрати інформації про накопичення в НПФ.

7. Досліджено особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів, обмеження, які існують для компаній з управління активами під час інвестування пенсійних коштів. Структуровано дозволені напрямки інвестування, законодавчі обмеження, визначено якими основними принципами керуються компанії, які обслуговують недержавний пенсійний фонд в процесі його інвестиційної діяльності.

8. Виявлено, що надійність недержавного пенсійного забезпечується шляхом взаємного контролю з боку компаній, які обслуговують недержавний пенсійний фонд, контролю з боку ради НПФ та державних органів, на які покладено обов'язок регулювання в системі НПЗ, а також контролю з боку учасника самого НПФ. Учасники НПФ є найбільш зацікавлені особи у збереженні та примноженні своїх майбутніх пенсій. Їхнє право контролю досягається шляхом доступу до інформації про стан індивідуального пенсійного рахунку та інформації про інвестиції, які здійснює пенсійний фонд.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Інституційні передумови реформування пенсійної системи. Введення другого рівня.

До перешкод, що стоять на заваді ефективному розвитку недержавного пенсійного забезпечення на сучасному етапі, слід віднести такі:

- відсутність ефективних механізмів виведення з ринків проблемних фінансових установ, які не виконують та не мають на меті виконувати свої зобов'язання перед своїми учасниками, і створюють суттєві системні ризики;
- недосконалість інформаційно-комунікаційних технологій при взаємодії регуляторів з учасниками фінансового ринку;
- недостатність інформації у потенційних споживачів послуг з недержавного пенсійного забезпечення та знань, необхідних для обґрунтованого вибору недержавного пенсійного фонду, а також відсутність навичок оцінки рівня власних ризиків та своїх майбутніх зобов'язань під час вибору фінансової установи;
- відсутність єдиного стандартизованого електронного формату розкриття інформації у фінансовій звітності, що не відповідає найкращими світовими практиками і створює перешкоди в частині зрозумілості та прозорості діяльності фінансових установ для потенційних учасників недержавного пенсійного забезпечення;
- неналежний рівень наближення регуляторного середовища ринку недержавного пенсійного забезпечення до міжнародних стандартів регулювання та нагляду;
- недостатня зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників;
- збільшення ризиків, пов'язаних із фінансовою нестабільністю, у т.ч. неповернення пенсійних активів, які розміщені на депозитних рахунках

банківських установ, до яких Національним банком України введено тимчасову адміністрацію або по яких прийнято рішення про їх ліквідацію;

- обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, внаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів;

- незадовільний розвиток та низький рівень популяризації корпоративних недержавних пенсійних фондів. [15]

Впровадженню належного та ефективного державного регулювання накопичувальної складової пенсійної системи України сприятимуть:

1. Якісне законодавче врегулювання через розробку проектів нормативно-правових актів, необхідних для впровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійної системи (з урахуванням положень Директиви (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня

2016 року щодо діяльності і нагляду за інституціями недержавного пенсійного забезпечення). [19]

2. Удосконалення регулювання системи НПЗ та підвищення ефективності недержавних пенсійних фондів (з урахуванням положень Директиви (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року щодо діяльності і нагляду за суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення). [20]

3. Розширення повноважень з контролю ради недержавного пенсійного фонду та посилення особистої відповідальності членів ради недержавного пенсійного фонду.

4. Впровадження системи дистанційної ідентифікації та верифікації вкладників та учасників фондів для операцій з низьким ризиком, що притаманні діяльності з накопичувального пенсійного забезпечення.

5. Вдосконалення та розповсюдження засобів дистанційного укладання пенсійних контрактів та інших угод в системі накопичувального пенсійного забезпечення в електронному вигляді (з урахуванням положень Регламенту (ЄС) No 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах

внутрішнього ринку та Директиви (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року щодо діяльності і нагляду за інституціями недержавного пенсійного забезпечення). [6]

Довгостроковими цілями державного регулювання накопичувальної складової пенсійної системи України мають бути:

- підвищення доступності користування послугами з недержавного пенсійного забезпечення;
- посилення захисту прав учасників недержавних пенсійних фондів;
- підвищення рівня фінансової грамотності населення;
- прискорення процесів підготовки та запровадження адекватних заходів щодо регулювання і нагляду у відповідь на нові виклики і загрози;
- посилення повноважень регуляторів для ефективного запобігання зловживанням у сфері недержавного пенсійного забезпечення (зокрема наділення їх повноваженнями щодо проведення перевірок фактів шахрайства) та надання їм повноважень зі встановлення відповідальності за такі дії;
- запровадження механізмів перспективного планування роботи пенсійних фондів;
- поліпшення обміну інформацією між регуляторами та іншими державними установами:
 - визначення периметру інформаційних активів, в отриманні доступу до яких є потреба у фінансового ринку для виконання свої функцій;
 - визначення та усунення законодавчих (доступ до інформації, легітимність отриманої інформації) та технічних (в т.ч. захист інформації) перепон для обміну відповідною інформацією в електронному вигляді.
 - посилення співпраці між регуляторами щодо оптимізації вимог розкриття інформації суб'єктами фінансового ринку;
 - підвищення професійного рівня працівників контролюючих органів. [9]

Альтернативи негайному введенню обов'язкової накопичувальної системи немає. За існуючих в Україні демографії та параметрів солідарної системи, рівень заміщення пенсією втраченого заробітку буде постійно знижуватись із сьогоднішніх 32% до 18% протягом наступних 30 років. Це вдвічі менше, ніж передбачено конвенціями Міжнародної організації праці (МОП) та директивами Європейського Союзу (ЄС).

Підвищити коефіцієнт пенсійного заміщення можливо лише за рахунок запровадження індивідуальних пенсійних накопичень за рахунок внесків із заробітної плати громадян. За рахунок таких накопичень заміщення заробітку пенсійними виплатами складе протягом наступних 30 років 43%.

За рахунок добровільних пенсійних накопичень, які розвиватимуться лише за умови впровадження обов'язкової накопичувальної системи, можна буде збільшити пенсійні виплати ще на 10 – 15% від колишнього заробітку.

Зволікання з фактичним запровадженням обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення протягом останніх 10 років вже має вкрай негативні наслідки – за рахунок коштів які можна було накопичити за цей період, сьогодні б призначались на 17% вищі пенсійні виплати ніж це є зараз; втрачено можливість, за цей час, інвестувати в українську економіку щонайменше понад 7 млрд. доларів США (сума, співставна з обсягом позик від МВФ, наданих Україні за цей період).

Подальша бездіяльність призведе до таких негативних наслідків:

- злиденності майбутніх пенсіонерів – прийдешніх поколінь, в той час коли передбачається стійке та тривале зниження коефіцієнту заміщення державною пенсією втраченого заробітку;

- втрати механізму детінізації доходів громадян, можливості створити внутрішнього потужного інвестора та додаткових надходжень до Державного бюджету та бюджету Пенсійного фонд;

- неможливості активного розвитку фондового й фінансового ринків, фінансових інструментів, а також, недержавних пенсійних фондів - третього рівня пенсійної системи.

Директиви (ЄС) 2003/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 червня 2003 року «Про діяльність установ трудового пенсійного забезпечення та нагляд за ними» і Директиви (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року «Про діяльність та нагляд за установами з надання професійного пенсійного забезпечення (IORPs)» (переробленої) – їх імплементація необхідна в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Директива (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року «Про діяльність та нагляд за установами з надання професійного пенсійного забезпечення (IORPs)» (перероблена):

- вимагає дотримання основних прав та принципів, визначених Статутом ЄС, зокрема права на захист персональних даних, свободи ведення бізнесу, власності, прав колективних переговорів тощо;

- з огляду на демографічні зміни в ЄС та ситуацію, яка стосується національних бюджетів, приватні пенсійні накопичення є цінним доповненням до пенсійних систем соціального забезпечення, і розглядаються ЄС, як ключовий фактор економічного зростання, створення робочих місць у ЄС та вирішення проблем старіння суспільства, а стимулювання і вдосконалення цих накопичень має стати центральним завданням зміцнення європейських соціальних моделей;

- підтримує «еластичні» пенсійні системи, що включають в себе різноманітний асортимент продуктів, різноманітність установ, а також, результативну, успішну, умілу та кваліфіковану практику нагляду. [6]

Невідповідність чинного законодавства, яке регулює ринок недержавних пенсійних послуг, потребам та сучасному стану розвитку недержавного пенсійного забезпечення; зокрема в Верховній Раді України зареєстровано Проект Закону «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення» № 2683 від 27.12.2019, з доопрацюванням.

Законопроект №2683 створює в Україні другий рівень пенсійної системи – накопичувальні пенсії, обов'язкові для всіх громадян [49].

У рамках цієї системи кожен українець отримає персональний рахунок, на який перераховуватиме частину щомісячного доходу. При виході на пенсію ці

гроші можна забрати – вже із відсотками. За підрахунками Мінсоцполітики, накопичувальні пенсії подвоїть виплату, яку пенсіонер отримує від солідарної системи [3].

Наразі українці похилого віку мають лише два джерела доходу.

Проект 2019 року, ініційований Мінсоцполітики, не було ухвалено депутатами профільного комітету ради. Зараз в Парламенті зареєстровано доопрацьований законопроект №2683-д, який сподіваємось буде розглянуто.

Законопроектом запропонована комбінована модель функціонування системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка передбачає акумулювання внесків у Пенсійному казначействі, залучення Центрального адміністратора для здешевлення та консолідації послуг з адміністрування персоніфікованих рахунків учасників Пенсійного казначейства, а також в недержавних пенсійних фондах, допущених до діяльності у другому рівні пенсійної системи шляхом авторизації. [49]

Управління активами коштів Пенсійного казначейства здійснюватиметься компаніями з управління активами, допущеними до діяльності в другому рівні пенсійної системи шляхом авторизації.

Передбачається, що зберігання активів Пенсійного казначейства здійснюватиметься банками-зберігачами, допущеними до діяльності в другому рівні пенсійної системи шляхом авторизації.

Як зазначається у пояснювальній записці, авторизація компаній з управління активами, зберігачів, недержавних пенсійних фондів, адміністраторів та страхових компаній здійснюватиметься шляхом включення їх до Реєстру авторизованих суб'єктів системи накопичувального пенсійного забезпечення за умови відповідності таких суб'єктів встановленим законом вимогам.

Суб'єктами накопичувальної системи, які можуть приймати внески, будуть Державний накопичувальний фонд, НПФи, банки та страхові компанії. Вибрати авторизованого суб'єкта повинен сам учасник другого рівня ПЗ.

Вводиться поняття «Адміністратор Єдиного соціального реєстру», який визначається Кабінетом Міністрів, та здійснює функції з координації всіх

суб'єктів накопичувальної системи, прийом та розподіл усіх внесків за системою (за авторизованими суб'єктами), забезпечує доступ учасників системи до своїх рахунків, відповідно формує та зберігає загальну основу накопичувальної системи та ще багато різних функцій. Його планують інтегрувати із порталом державних послуг Дія.

До другого рівня накопичувальної системи планується залучити майже всіх офіційно працевлаштованих українців. Йдеться приблизно про 10 млн. учасників.

У пояснювальній записці до проекту закону зазначається, що актом передбачається встановити обов'язкову участь у системі накопичувального пенсійного забезпечення всіх категорій працюючих осіб до досягнення ними пенсійного віку та залучення роботодавців до сплати пенсійних внесків на паритетних засадах. [49]

Законопроектом №6283 також пропонується встановити, що кошти накопичувальної системи є власністю учасників системи (осіб, з заробітної плати яких здійснюються відрахування) у розмірі, накопиченому на їх індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках, а у випадку смерті особи право власності на пенсійні заощадження переходять до її спадкоємців.

Учасник системи має обрати пенсійний портфель (консервативний, збалансований або динамічний) авторизованої компанії з управління активами Пенсійного казначейства або авторизований недержавний пенсійний фонд.

Як зазначається, внески учасників системи, які не визначились зі своїм вибором, підлягають автоматичному розподілу між пенсійними портфелями, управління активами яких здійснюється авторизованими компаніями з управління активами, з якими Радою Пенсійного казначейства укладені договори.

Учасник системи матиме право змінити пенсійний портфель або обрати авторизований недержавний пенсійний фонд.

Законопроектом визначається, що учасники системи матимуть право на отримання за рахунок коштів системи накопичувального пенсійного забезпечення одноразових виплат, прискорених виплат, програмних виплат, довічних пенсій.

Також актом передбачено внесення змін до низки законодавчих актів України з метою передбачення відповідальності за порушення законодавства у системі загальнообов'язкового накопичувального забезпечення, узгодження норм законопроекту з нормами чинного законодавства.

На першому етапі внески сплачуються виключно до Державного (уповноваженого) фонду, коли кожному працюючому буде відкрито індивідуальний пенсійний рахунок. Згодом внески будуть сплачуватись в авторизовані НПФ та банки, а також у Державний накопичувальний фонд на вибір учасника накопичувальної системи. Ті учасники, які не обрали НПФ та банк, залишаються у Державному накопичувальному фонді.

Спадкоємці зможуть отримати гроші померлого учасника або у вигляді одноразової суми, або направити їх на свій накопичувальний рахунок у НПФ, банку або СК.

За рахунок чого планується фінансування. На даний момент базовим залишається варіант, коли підвищення податкового навантаження на бізнес поки не буде. У накопичувальні фонди піде по 2% від ЄСВ та ПДФО. Наразі до реєстрації в Раді готується до голосування доопрацьований законопроект №2683д.

3.2. Джерела фінансування другого рівня пенсійного забезпечення в Україні

Опитування CASE Україна свідчить, що українці загалом розуміють, у якому стані наша пенсійна система. Так, половина опитаних очікують, що їхні доходи на пенсії скоротяться у кілька разів. Дві третини респондентів певні, що пенсією їх має забезпечувати держава. Проте 26% із тих, хто сподівається на державну пенсію, хотіли б платити менше до пенсійного фонду та заощаджувати ці гроші самостійно. Отже, ідея накопичувальної пенсії не чужа значній кількості українців. [25]

В аналітичних матеріалах CASE Україна від 17.03.2021 року містяться результати дослідження, проведеного Центром соціально-економічних

досліджень CASE Україна, які свідчать про те, що 68,5% виборців вважають, що життя у старості має забезпечувати держава, а 18,8% покладаються на свої сили. (Рисунок 3.1.).

Рис. 3.1. Результати опитування на тему: «Хто має забезпечувати життя людини у старості».

Джерело: Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна [25]

Водночас 47,3% українців готові на значне зменшення ЄСВ заради отримання доходів від заощаджень у майбутньому або витрат на поточні потреби. (Рисунок 3.2.).

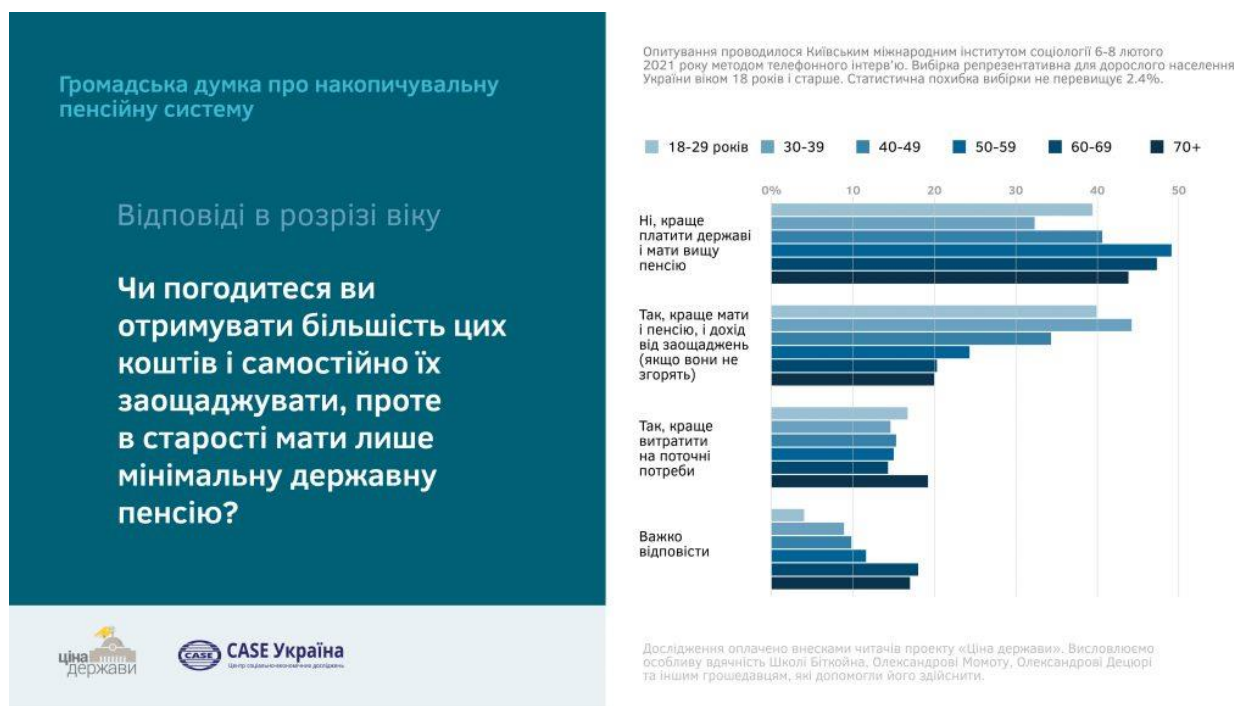

Рис. 3.2. Результати опитування на тему: «Чи погодитесь ви отримувати більшість коштів зараз, проте в старості мати лише мінімальну державну пенсію».

Джерело Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна [25]

Проведене Центром соціально-економічних досліджень CASE Україна дослідження спирається на опитування громадської думки 6–8 лютого 2021 року методом телефонного інтерв'ю. «Вибірка репрезентативна для дорослого населення України віком 18 років і старше. Статистична похибка вибірки для всього населення (з імовірністю 0,95 і з урахуванням дизайн-ефекту 1,1) не перевищує: 2,4% для показників, близьких до 50% (1,5% — для показників, близьких до 10%).». [25]

Повертаючись до законопроекту №2683, який описує концепцію другого рівня, ключове значення має комплекс змін до Податкового кодексу (ПЗУ №2763), від чого залежить фінансування накопичень.

Якщо законопроект №2683 буде прийнятий в поточному варіанті, накопичувальні пенсії може бути сформовано за рахунок недонадходжень державного бюджету 2% ПДФО, та бюджету Пенсійного фонду – 2% ЄСВ.

Також законопроектом №2683 передбачається, що роботодавці сплачуватимуть 2% від розміру заробітної плати працівників, а учасники системи (працюючі особи) сплачуватимуть внески у розмірі 1 % від заробітної плати (доходу). За бажанням працівника розмір його самостійних внесків може бути збільшено.

Водночас роботодавець зобов'язаний буде пропорційно доповнювати внески працівника власними внесками в розмірі до 5% від суми заробітної плати такого працівника. Слід зазначити, що така модель відрахування на обов'язкову додаткову пенсію буде стимулювати застрахованих осіб робити самостійні внески на свою користь.

За даними Держказначейства станом на 31.12.2021 року надходження єдиного соціального внеску становили 348 913,4 млн. грн.

Вважаємо доцільним запустити другий рівень пенсійного забезпечення без введення додаткового навантаження на роботодавця та робітника. Слід обмежити граничний розмір винагороди обслуговуючим компаніям. Наразі законопроектом передбачено в перший рік не більше 2 відсотка, в другий рік не більше 1 відсотка, далі -0,5 відсотків від загальної суми активів фонду другого рівня.

Таким чином, якщо на законодавчому рівні буде прийнято рішення про залучення до системи обов'язкового накопичувального рівня працездатних громадян України та встановлено відрахування за рахунок ЕСВ 2%, та ПДФО 2% приріст надходження до системи пенсійного забезпечення в перший рік старту другого рівня може скласти близько 15 мільярдів гривень.

3.3. Оптимізація системи управління та контролю необхідна передумова введення другого рівня пенсійної системи.

На порозі запровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійної системи нагальним є питання ефективного державного регулювання другого та третього рівнів системи пенсійного забезпечення, яке має бути адекватним

сучасному стану розвитку пенсійної системи та укріпити довіру громадян до фінансових інституцій та системи в цілому.

Серед основних цілей державного регулювання – підвищення рівня захисту прав учасників пенсійних фондів та якості надання послуг, зокрема шляхом:

- посилення прозорості діяльності недержавних пенсійних фондів та розширення інформації, яка підлягає обов'язковому регулярному оприлюдненню шляхом закріплення відповідних вимог на законодавчому рівні;
- оптимізації звітності з недержавного пенсійного забезпечення з одночасним поліпшенням співпраці між регуляторами та контролюючими органами щодо обміну інформацією, отриманою від суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення;
- розмежування функцій обслуговуючих компаній в існуючій моделі організації діяльності пенсійних фондів шляхом зосередження адміністратора та компанії з управління активами на одному виключному виді діяльності та обмеження суміщення цих видів професійної діяльності;
- посилення відповідальності компаній, що обслуговують недержавні пенсійні фонди;
- підвищення рівня фінансової грамотності людей, що має спонукати їх планувати власне майбутнє на пенсії, та обґрунтовано підходити до вибору недержавного пенсійного фонду;
- надання учасникам недержавних пенсійних фондів широких можливостей контролювати діяльність недержавного пенсійного фонду та стан своїх пенсійних накопичень;
- підвищення доступності користування послугами недержавних пенсійних фондів шляхом прискорення запровадження дистанційного укладення пенсійних контрактів та інших правочинів у системі накопичувального пенсійного забезпечення з можливістю віддаленої ідентифікації та верифікації;
- запровадження механізмів зацікавленості роботодавців у здійсненні пенсійних накопичень у недержавних пенсійних фондах на користь своїх

працівників шляхом розробки системи податкових пільг для соціально відповідального бізнесу, а також заходи з популяризації недержавного пенсійного забезпечення, як одного з основних інструментів соціальних гарантій роботодавця.

Важливим кроком у стимулюванні розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні є забезпечення дієвих гарантій збереження та захисту пенсійних накопичень. Для цього необхідно прописати та законодавчо затвердити процедуру першочергового повернення пенсійних активів з банків, які визнані неплатоспроможними, посилити захист пенсійних накопичень в ситуаціях банкрутства (припинення) емітентів та підприємств, в інструменти (зобов'язання) яких інвестовані активи накопичувальних пенсійних фондів згідно законодавства, змінивши місце НПФ в черговості задоволення вимог кредиторів (як пріоритетні, соціально-значущі захищені кошти, одразу після сплати податків державі та зарплати працівникам). Слід зазначити, що більшість недержавних пенсійних фондів стикнулася із проблемою неповернення депозитів під час «банкопаду» 2015-2016 років.

Ця проблема є наслідком непослідовної та суперечливої дії законодавчої та судової гілок влади України, що спостерігаються протягом 2012-2020 років. В результаті прийнятих у вказаний період часу змін до законодавства про інвестування та пенсійне забезпечення та його наступного свавільного тлумачення ФГВФО, що залишається без належного реагування з боку НБУ, має місце порушення рівності прав застрахованих осіб на отримання пенсійних виплат. Прикладом такого неповернення є справа справа N 815/5165/15 за позовом ВВПФ "Перший національний відкритий пенсійний фонд" до Імексбанку. Наразі наявна ситуація, коли суд зобов'язав Фонд гарантування, як ліквідатора Імексбанку, повернути 30,5 млн грн пенсійних активів ВВПФ "Перший національний відкритий пенсійний фонд". ФГВФО уникає виконання таких рішень суду та послідовно і завзято відмовляється повертати пенсійні накопичення людей. Це носить системний характер, що за даними Української

асоціації адміністраторів пенсійних фондів вже нанесло шкоду щонайменше 50 тисячам учасників накопичувальних пенсійних фондів. [53]

Ще одним необхідним кроком є розробка та створення цільових, захищених інвестиційних інструментів для залучення пенсійних накопичень в пріоритетні галузі економіки та проекти з урахуванням потреб у захисті пенсійних накопичень від інфляції. Потребує розробки та впровадження додаткових можливостей диверсифікації інвестиційних портфелів недержавних пенсійних фондів.

Також необхідно посилювати податкове стимулювання пенсійного накопичення. Зокрема, приведення оподаткування пенсій, незалежно від джерел їх формування, до єдиних прозорих правил (одноразових пенсійних виплат та виплат на визначений строк, державних та недержавних пенсій, солідарних та накопичувальних), врегулювання в законодавстві та на практиці питання щодо неприбуткового статусу НПФ та питання, що всі операції та послуги, які провадяться в сфері накопичувального пенсійного забезпечення, не є об'єктом оподаткування ПДВ, в тому числі операції щодо інвестування та отримання доходів від інвестування пенсійних активів, в тому числі у нерухомість.

У рамках діджиталізації процесів важливе значення має інноваційний розвиток фінансового сектору, зокрема сфери накопичувального пенсійного забезпечення. Однією з важливих гарантій збереження пенсійних накопичень у довгострокової перспективі є відкритість та прозорість суб'єктів накопичувального пенсійного забезпечення. Посилення контролю за інформаційною відкритістю та прозорістю фінансових установ (зокрема недержавних пенсійних фондів та адміністраторів недержавних пенсійних фондів) є гарантією збереження пенсійних коштів.

Для забезпечення безперервності та безпомилковості процесів у системі пенсійного накопичення необхідно посилити систему контролю у роботі недержавних пенсійних фондів.

Важливим викликом сучасності є відмова від паперового документообігу та переведення укладення правочинів електрону площину. Впровадження системи дистанційного та діджиталізованого укладання правочинів в сфері

накопичувального пенсійного забезпечення (другого та третього рівнів пенсійної системи України).

3.4. Запровадження накопичувальної професійної пенсійної системи, як частина недержавного пенсійного забезпечення

Можливим шляхом розвитку пенсійної системи, зокрема її накопичувальної складової, може бути запровадження накопичувальної професійної пенсійної системи, яка дозволить вирішити питання пільгового пенсійного забезпечення працівників шкідливих професій.

На сьогоднішній день в Україні склалась така ситуація:

Пільгові умови призначення пенсії за роботу в шкідливих та важких умовах праці (право вийти на пенсію достроково на 5-10 років до загальновстановленого пенсійного віку)), визначили Радянським законодавством 1956 року. Держава була єдиним роботодавцем, вона отримувала вигоду від праці людей у важких умовах, тому цілком логічно, що саме вона взяла на себе зобов'язання фінансувати достроковий вихід на пенсію для таких людей.

З часом, умови призначення пільгових пенсій переглядалися. З 1992 року для підтвердження надання пільги при призначенні пенсії з урахуванням шкідливих та важких умов праці використовується не лише наявність професії у переліку шкідливих професій, але додатково вплив шкідливих факторів підтверджується результатами атестації.

Після приватизації для осіб, зайнятих на виробництвах зі шкідливими та важкими умовами праці, держава перестала бути єдиним роботодавцем, а відтак з 2004 року джерелом фінансування дострокових пенсій для таких людей визначили не бюджет Пенсійного фонду України, а кошти роботодавців через механізм відшкодування Пенсійному фонду фактично сплачених людям пенсій.

На сьогодні можна констатувати, що такий механізм не працює вже, вимагає додаткового фінансування з державного бюджету України та надалі ситуація буде погіршуватись.

Станом на 01.10.2020 року сума заборгованості підприємств перед Пенсійним фондом України з відшкодування витрат на фінансування виплати пільгових пенсій становить більше 15,3 млрд гривень. «Протягом останніх 10 років борг зріс більше, ніж в 5 разів (з 2,6 мільярдів до 15,3 мільярдів), і кожного року зростатиме приблизно на 1,5 мільярди гривень, при цьому вже тричі відбувалось списання частини цього боргу (на загальну суму близько 2 мільярдів). З понад 10000 підприємств, які мають відшкодувати пільгові пенсії, понад 8000 мають заборгованість з відшкодування, з яких, в свою чергу понад 2500 – є економічно неактивними (перебувають в стані банкрутства або не мають активів для погашення заборгованості)», зазначено у Результати опитування CASE Україна.

Складно, і все частіше неможливо підтвердити право на пільгову пенсію для осіб, які пропрацювали на шкідливих роботах. Не на всіх підприємствах зберігаються документи, які підтверджують виконання працівником робіт, що дають право на пенсію на пільгових умовах, складнощі у підтвердженні характеру виконуваної працівником роботи у разі ліквідації певного виду виробництва, в якому був зайнятий працівник, або ліквідації підприємства в цілому, не поодинокі випадки не проведення на підприємстві атестації робочих місць, що позбавляє працівника права на пільгове пенсійне забезпечення, тощо.

Існуючий механізм пільгового пенсійного забезпечення не стимулює роботодавця до покращення умов праці на шкідливих та важких роботах. Скоріше навпаки, стимулює залишати умови такими як є, щоб забезпечити працівникам право на пільгову пенсію з можливістю в подальшому перекласти її виплату на Державний бюджет. Проведення атестації робочих місць фактично стало формальною процедурою, яка не виконує своєї основної мети: усунення шкідливих та небезпечних факторів на робочому місці.

В майбутньому є ризики перегляду умов для призначення пільгових пенсій для працівників шкідливих професій у зв'язку з нарощуванням боргів підприємств щодо відшкодування таких пенсій і відсутністю коштів на їх виплату. Шляхи вирішення:

Запровадити накопичувальну професійну пенсійну систему для осіб, яким станом на 1 липня 2021 року виповниться не більше ніж 35 років, та які зайняті на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці, за Списками №1 та №2, і за результатами атестації робочих місць, на інших роботах, що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах відповідно закону.

Особам, які не набудуть права участі в такій системі та які працюють (працювали) на роботах і посадах, що дають право на призначення пенсії на пільгових умовах, така пенсія призначатиметься на умовах, визначених законодавством. Підвищена ставка єдиного внеску за них спрямовуватиметься до Пенсійного фонду України.

Крім того, для осіб до 35 років, які до дати запровадження сплати страхових внесків до накопичувальної професійної пенсійної системи набули не менше ніж третину необхідного стажу на роботах, які дають право на призначення пільгової пенсії, передбачається право на перерахування накопичених коштів до солідарної системи та призначення пенсії на пільгових умовах, визначених законодавством.

Надати право участі в накопичувальній професійній пенсійній системі для працівників, зайнятих на інших роботах і посадах ніж вищезгадані, на умовах, визначених колективним договором, угодою (професійна пенсійна програма № 3).

Накопичення пенсійних коштів здійснювати у недержавних пенсійних фондах, які до запровадження другого рівня системи пенсійного забезпечення будуть відібрані Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку на визначених нею умовах.

Передбачити пенсійні виплати після досягнення встановленого віку (програма №1 – з 50 років, програма №2 і програма №3 з 55 років) і за наявності необхідного стажу на зазначених роботах та необхідної суми коштів на індивідуальному пенсійному рахунку. Виплати проводитимуться недержавними пенсійними фондами періодично з дати набуття права до досягнення пенсійного віку в солідарній системі. При досягненні 50 (55) років і недостатності коштів, виплати здійснюються з більш пізнього строку, коли суми коштів буде достатньо для виплати мінімальної пенсії.

В окремих випадка можлива одноразова виплата (критичні захворювання, інвалідність I і II групи тощо).

Запровадження накопичувальної професійної пенсійної системи забезпечить надходження коштів в економіку України (внутрішній інвестиційний ресурс).

Внаслідок запропонованих змін пенсійні накопичення стануть надбанням працівника, на які він матиме право. Це право буде його навіть у випадку не набуття ним стажу, необхідного для отримання пенсії. При запровадженні професійної системи обсяги надходжень від сплати внесків складуть 2-3 млрд. грн в рік.

3.5. Уніфікація підходу до визначення вартості фінансових інструментів є запорукою неможливості маніпулювання на ринку НПЗ

Компанії з управління активами для визначення справедливої вартості фінансового активу або фінансового зобов'язання недержавного пенсійного фонду застосовують вимоги, що встановлені Міжнародними стандартами фінансової звітності (далі – МСФЗ). Метою оцінки справедливої вартості є визначення ціни, за якою відбувалася б звичайна операція продажу активу чи передачі зобов'язання між учасниками ринку на дату оцінки за поточних ринкових умов (тобто, вихідну ціну на дату оцінки з точки зору учасника ринку, який утримує актив або має зобов'язання).

Основні вимоги до оцінки справедливої вартості, визначення методів оцінки вартості, рівнів ієрархії вхідних даних встановлені МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості». [49]

Методами оцінки вартості фінансового активу або фінансового зобов'язання є: ринковий, витратний та дохідний підходи.

Компанія з управління активами може застосовувати до відповідного фінансового активу або фінансового зобов'язання один з наведених вище

підходів, або декілька підходів одразу задля об'єктивнішого визначення справедливої вартості фінансового активу або фінансового зобов'язання.

Для визначення справедливої вартості фінансового активу або фінансового зобов'язання, КУА користується доступними інформаційними джерелами з метою приведення вартості такого фінансового активу або фінансового до справедливої, з подальшим її відображенням у фінансовій звітності НПФ. Для деяких активів та зобов'язань, ринкова інформація або інформація про ринкові операції є відкритою. Для інших активів та зобов'язань може не бути ринкової інформації або ринкових операцій, інформація про які є відкритою і доступною для використання.

Відповідно до вимог МСФЗ 13, вхідні дані, якими користується суб'єкт господарювання для визначення справедливої вартості можуть бути відкритими або закритими.

Вхідні дані – це припущення, якими користувалися б учасники ринку, встановлюючи ціну активу чи зобов'язання, в тому числі припущення про ризик.

Використовуючи методи оцінки вартості, що застосовуються для визначення справедливої вартості, необхідно забезпечити максимальне використання доречних відкритих вхідних даних та мінімізувати використання закритих вхідних даних.

Щодо аналізу структури активів емітента, то важливим є проведення технічного аналізу структури балансу (звіту про фінансовий стан) підприємства-емітента, цінні папери якого знаходяться в активах фонду.

Доцільним є розрахунок питомої ваги того чи іншого елемента балансу (звіту про фінансовий стан).

Слід зазначити, що наявність в активі балансу (звіту про фінансовий стан) концентрації одного елемента фінансової звітності, розмір якого є більшим ніж 70% від загального розміру активу балансу, може бути підставою для висновку про те, що емітент не диверсифікує ризики.

Також, важливим є проведення оцінки співвідношення вартості чистих активів товариства та статутного капіталу.

Якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку, відповідно до частини 3 статті 155 Цивільного кодексу України.

На підставі проведення аналізу абсолютних показників прибутку, аналізу відносних показників рентабельності, аналізу ліквідності балансу, аналізу платоспроможності емітента, аналізу структури активів емітента та при відсутності активного ринку, управлінський персонал КУА формує судження щодо визначення справедливої вартості фінансового інструмента та відображає в звітності фонду такі фінансові інструменти за справедливою вартістю відповідно до вимог МСФЗ.

Слід зазначити, що такий гнучкий підхід було введено для визначення вартості активів НПФ у 2015 році. До цього оцінка активів НПФ була більш зрегульованою.

Після первісного визнання Фонд оцінює їх за справедливою вартістю.

Справедлива вартість акцій, які внесені до біржового списку, оцінюється за біржовим курсом організатора торгівлі.

Якщо фінансові активи мають обіг більш як на одному організаторі торгівлі, при розрахунку вартості активів такі інструменти оцінюються за найнижчим біржовим курсом на звітну дату.

Акції українських емітентів, що не мають обігу на організованому ринку та річну фінансову звітність яких отримати неможливо, а також паї/частки господарських товариств, річну фінансову звітність яких отримати неможливо, оцінюються за останньою балансовою вартістю.

У разі скасування реєстрації випуску цінних паперів емітентів Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку або за рішенням суду, визнання їх як активу припиняється і відображається у складі збитків звітного періоду.

Справедлива вартість цінних паперів емітентів, щодо яких НКЦПФР прийнято рішення про зупинення внесення змін до системи депозитарного обліку оцінюється за нульовою вартістю.

Справедлива вартість цінних паперів емітентів, щодо яких НКЦПФР прийнято рішення про включення емітентів до Списку емітентів, що мають ознаки фіктивності, дорівнює нулю.

Цінні папери, обіг яких на дату оцінки не зупинений та реєстрація випуску яких не скасована, але емітент/векселедавець таких цінних паперів ліквідований та/або був визнаний банкрутом та щодо нього відкрито ліквідаційну процедуру за рішенням суду, оцінюються за нульовою вартістю.

Оцінка цінних паперів, що входять до складу активів Фонду та перебувають у біржовому списку організатора торгівлі і при цьому не мають визначеного біржового курсу на дату оцінки, здійснюється за останньою балансовою вартістю.

Для оцінки цінних паперів, що входять до складу активів Фонду та не перебувають у біржовому списку організатора торгівлі, та паїв (часток) господарських товариств за обмежених обставин наближеною оцінкою справедливої вартості може бути собівартість. Це може бути тоді, коли наявної останньої інформації недостатньо, щоб визначити справедливу вартість, або коли існує широкий діапазон можливих оцінок справедливої вартості, а собівартість є найкращою оцінкою справедливої вартості у цьому діапазоні.

Якщо є підстави вважати, що балансова вартість суттєво відрізняється від справедливої, КУА визначає справедливу вартість за допомогою інших методів оцінки. Відхилення можуть бути зумовлені значними змінами у фінансовому стані емітента та/або змінами кон'юнктури ринків, на яких емітент здійснює свою діяльність, а також змінами у кон'юктурі фондового ринку.

Як відомо ще у 2018 році у зв'язку з накладенням арешту на прості іменні акції АТ «Мотор Січ» було заборонено внесення змін до системи депозитарного обліку на виконання ухвали Шевченківського районного суду м. Києва від 20.04.18.

У зв'язку з винесенням зазначеної ухвали було заборонено внесення змін до системи депозитарного обліку та фактично зупинено обіг всіх простих іменних акцій АТ «Мотор Січ», що обмежує право власності щодо володіння, користування і розпорядження цінними паперами всіх власників, а не лише тих на які прямо накладено арешт.

В результаті арештів діє заборона на перереєстрацію акцій по відношенню до всіх 100% акцій. А значить, всі власники акцій АТ "Мотор Січ", а не тільки ті які фігурують в кримінальному провадженні, вже декілька років не можуть розпоряджатися належним їм майном.

За даними звітності недержавних пенсійних фондів за 2018, 2019 та 2020 рік акції ПАТ «Мотор Січ» входять до складу активів багатьох з них. [42,44,45,47,53]

Відповідно до розділу II Положення про порядок визначення чистої вартості активів пенсійного фонду, у редакції рішення НКЦПФР від 28.02.2012 № 333, визнання, первісна оцінка, подальша оцінка відповідних активів та припинення їх визнання визначаються відповідними Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ). [55]

З 1 січня 2018 року набрав чинності стандарт МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», який є обов'язковим до застосування всіма суб'єктами господарювання, які складають звітність за МСФЗ, у тому числі НПФ.

Згідно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» (далі – МСФЗ 9), під час первісного визнання фінансові активи оцінюються за справедливою вартістю. Подальша оцінка інструментів капіталу здійснюється за справедливою вартістю на дату оцінки.

МСФЗ 9 передбачає, що суб'єкт господарювання використовує всю інформацію про показники ефективності та діяльність об'єкта інвестування, що стає доступною після дати первісного визнання. (параграф Б5.2.5 МСФЗ 9). [55]

При цьому МСФЗ 9 передбачає (параграф Б5.2.3 МСФЗ 9), що інвестиції в інструменти капіталу та договори на такі інвестиції повинні оцінюватись за справедливою вартістю.

Згідно з МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості», «справедлива вартість - це ціна, яка була б отримана за продаж активу, або сплачена за передачу зобов'язання у звичайній операції між учасниками ринку на дату оцінки». [55].

Слід зазначити, що стосовно визначення вартості активів інститутів спільного інвестування згідно з Положенням про порядок визначення вартості чистих активів інститутів спільного інвестування, затвердженого рішенням НКЦПФР №1336 від 30.07.2013 року [55], одними з ознак, що свідчать про зменшення корисності активу, у тому числі цінних паперів, які входять до складу активів ІСІ, з урахуванням положень Міжнародних стандартів фінансової звітності, є:

- зупинення обігу цінних паперів, крім випадку зупинення обігу цінних паперів в процесі здійснення корпоративних операцій емітента;

- зупинення внесення змін до системи депозитарного обліку на підставі рішення Комісії, прийнятого відповідно до пункту 30 статті 8 Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні", крім випадку прийняття такого рішення Комісією на вимогу уповноваженого законом державного органу або його посадовою особою (далі - зупинення внесення змін до системи депозитарного обліку);

- заборона торгівлі цінними паперами на підставі рішення Комісії, прийнятого відповідно до пункту 163 статті 8 Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні".[55]

«У разі оприлюднення щодо цінних паперів, що входять до складу активів ІСІ, рішення Комісії про зупинення обігу цінних паперів, крім випадку зупинення обігу цінних паперів в процесі здійснення корпоративних операцій емітента; рішення Комісії про зупинення внесення змін до системи депозитарного обліку; рішення Комісії про заборону торгівлі цінними паперами, прийнятого відповідно до пункту 163 статті 8 Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні", такі цінні папери протягом трьох робочих днів з дати оприлюднення відповідного рішення Комісії підлягають уцінці до нульової вартості.» [55]

Нажаль, діюче Положення про порядок визначення чистої вартості активів пенсійного фонду, у редакції рішення НКЦПФР від 28.02.2012 № 333 [55], не встановлює чіткої методики оцінки вартості активів НПФ та не містить конкретного переліку ознак, що свідчать про зменшення корисності активу, у тому числі цінних паперів, які входять до складу активів НПФ, з урахуванням положень Міжнародних стандартів фінансової звітності. Оцінка вартості цінних паперів НПФ на сьогоднішній день здійснюється згідно облікової політики кожного конкретного НПФ та з урахуванням професійного судження компанії з управління активами, що обслуговує конкретний НПФ.

Зокрема, вже три роки поспіль спостерігається ситуація, коли акції АТ «Мотор Січ», обіг акцій якого яких зупинено, обліковуються в активах деяких НПФ за мінімальним біржовим курсом, що склався на дату зупинення обігу зазначених акцій 20.04.2018 року, а саме 5394,50 грн.

Враховуючи наявну об'єктивну інформацію, а саме, що продаж вищезазначених цінних паперів здійснити було неможливо ще з квітня 2018 року, справедлива вартість даних цінних паперів не може бути оцінена вище нульової.

Нажаль не всі недержавні пенсійні фонди у своїх облікових політиках враховують рекомендації щодо уцінки активів в подібній ситуації. У зв'язку з чим, деякі компанії з управління активами під час оцінки вартості активів недержавних пенсійних фондів не вважають за необхідне здійснювати переоцінку вартості інструментів капіталу (акцій), обіг яких зупинено, а саме акцій простих іменних АТ «Мотор Січ» до нульової вартості.

З огляду на те, що в цінні папери одного емітента дозволено інвестувати до 5 відсотків активів, можна зробити припущення про завищення активів деяких пенсійних фондів на цю величину.

Такі дії деяких компаній з управління активами призводять до викривлення результатів діяльності НПФ, до складу активів яких належать акції вищезазначеного підприємства, та вводять в оману учасників таких фондів. Адже необґрунтоване завищення справедливої вартості вищезазначених цінних паперів призводить до штучного збільшення чистої вартості активів таких фондів. Що в

свою чергу дозволяє обслуговуючим компаніям таких НПФ, вже три роки поспіль отримувати вищу винагороду за свої послуги, оскільки розмір цієї винагороди напряму залежить від чистої вартості активів.

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» метою державного регулювання ринку цінних паперів та однією з головних функцій регулятора є гарантування прав власності на цінні папери, створення системи захисту прав інвесторів, контроль за прозорістю та відкритістю ринку цінних паперів. Захист прав інвесторів (в тому числі учасників недержавних пенсійних фондів) є важливим пріоритетом в діяльності НКЦПФР.

З огляду на вищевикладене, а також з метою недопущення порушення прав та інтересів учасників НПФ, та дискримінації учасників різних НПФ, загострюється питання на законодавчому рівні, надати рекомендації щодо визначення конкретного переліку ознак, що свідчать про зменшення корисності активу, у тому числі цінних паперів, які входять до складу активів недержавних пенсійних фондів, з урахуванням положень Міжнародних стандартів фінансової звітності. [55]

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи вище написане в третьому розділі можна зробити наступні висновки:

1. В рамках дослідження було виявлено основні перешкоди, що стоять на заваді ефективному розвитку недержавного пенсійного забезпечення такі як загальна необізнаність громадян та низька фінансова грамотність, , низький рівень життя громадян, недосконалість законодавчої бази, відсутність інституційно спроможних органів для запуску другого рівня пенсійної системи.

2. Проаналізовано новітні законодавчі ініціативи, зокрема проект Закону «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення» № 2683 від 27.12.2019, та виявлено інституційні передумови запуску другого рівня пенсійної системи на базі загального накопичувального фонду (на першому етапі) та

виявлено можливість накопичення обов'язкової недержавної пенсії у недержавних пенсійних фондах (на другому етапі).

Запропоновано джерела фінансування та наповнення коштами системи пенсійного забезпечення, зокрема її другого рівня. Такими джерелами може бути на першому етапі перенаправлення на загальнообов'язкову додаткову пенсію 2% ПДФО, та 2% ЄСВ.

Для створення додаткових важелів стимулювання запропоновано прийняти модель, коли роботодавці сплачуватимуть 2% від розміру заробітної плати працівників, а учасники системи (працюючі особи) сплачуватимуть внески у розмірі 1 % від заробітної плати (доходу). За бажанням працівника розмір його самостійних внесків може бути збільшено. Роботодавець може пропорційно доповнювати внески працівника власними внесками в розмірі до 5% від суми заробітної плати такого працівника. Слід зазначити, що така модель відрахування на обов'язкову додаткову пенсію буде стимулювати застрахованих осіб робити самостійні внески на свою користь.

3. В рамках дослідження, на основі виявлених фактів неповернення пенсійних активів, які було розміщено на депозитних рахунках в банках, що ліквідуються, було встановлено недосконалість гарантій збереження та захисту пенсійних накопичень. Зроблено висновок, що відсутність процедури та механізму першочергового повернення пенсійних активів з банків, які визнані неплатоспроможними, є перешкодою для розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

4. Було запропоновано ряд дій, направлених на наповнення системи недержавного пенсійного забезпечення шляхом запровадження накопичувальної професійної пенсійної системи, як частини недержавного пенсійного забезпечення. Проаналізовано стан відшкодування витрат підприємств зі шкідливими умовами праці на фінансування виплати пільгових пенсій.

5. Було виявлено низку недоліків та різних підходів до визначення вартості активів недержавних пенсійних фондів, зокрема цінних паперів обіг яких зупинено. Виявлено, що деякі компанії з управління активами, спираючись на

можливості, надані МСФЗ та обліковими політиками НПФ, оцінюють цінні папери вище їх ринкової вартості, що призводить до завищення активів НПФ. Запропоновано уніфікувати підходи до оцінки зазначених активів з метою запобігання маніпулюванню на ринку пенсійного забезпечення.

б. В рамках дослідження було виявлено основні ризики при інвестування пенсійних активів. Методами оцінки вартості фінансового активу або фінансового зобов'язання є ринковий підхід, витратний підхід, дохідний підхід. Компанія з управління активами може застосовувати до відповідного фінансового активу або фінансового зобов'язання один цих підходів, або декілька підходів одразу задля об'єктивнішого визначення справедливої вартості фінансового активу або фінансового зобов'язання.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У кваліфікаційній роботі запропоновано теоретичне узагальнення та авторське вирішення наукового завдання, яке полягає в розробці науково-методичних засад щодо вирішення проблем, що постають перед суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення та проаналізовано перспективи розвитку системи НПЗ в цілому.

За результатами дослідження можна зробити такі висновки.

1. Під недержавним пенсійним забезпеченням слід розуміти складову загальної трирівневої системи пенсійного забезпечення. Метою діяльності системи НПЗ є надання учасникам недержавних пенсійних фондів додаткового доходу після досягнення ними пенсійного віку. Діяльність Суб'єктів системи НПЗ строго контролюється шляхом розмежування функцій, взаємного контролю та контролю з боку державних органів.

2. За результатами проведеного дослідження виявлено позитивні тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів. Водночас аналіз охоплення населення України показав низький рівень зацікавленості працездатних громадян до приватних накопичень в недержавних пенсійних фондах.

3. Під час аналізу зарубіжного досвіду, дискусій та обговорень законопроектів щодо введення другого рівня пенсійного забезпечення, виявлено кілька напрямків стратегічного розвитку системи пенсійного забезпечення, які можуть бути використані у реформуванні пенсійної системи в Україні.

4. Встановлено, що пенсійна система України потребує негайного введення обов'язкової накопичувальної системи. За наявних в Україні тенденцій щодо демографії та параметрів солідарної системи протягом наступних 30 років рівень заміщення пенсією втраченого заробітку буде постійно знижуватись із сьогоднішніх 32% до 18%.

5. Запропоновано дієвий механізм підвищення коефіцієнту пенсійного заміщення за рахунок запровадження індивідуальних пенсійних накопичень за

рахунок внесків із заробітної плати громадян. За рахунок таких накопичень заміщення заробітку пенсійними виплатами складе протягом наступних 30 років 43%.

6. Необхідною передумовою запуску другого рівня пенсійного забезпечення є створення додаткових інституцій таких, центральний адміністратор, пенсійне казначейство та інші. Запропоновано для накопичення додаткових пенсій на другому рівні пенсійної системи використовувати вже існуючі в Україні недержавні пенсійні фонди з розвиненою інфраструктурою та перевіреними часом обслуговуючі компанії.

7. Для наповнення системи недержавного пенсійного забезпечення запропоновано перенаправити потоки відшкодування витрат підприємств зі шкідливими умовами праці на фінансування виплати пільгових пенсій до недержавних пенсійних фондів. Запропонована модель доказує, що додаткові витрати на створення та запровадження такої системи не потрібні, а зазначена модель довела свою ефективність.

8. Виявлено низку недоліків та різних підходів до визначення вартості активів недержавних пенсійних фондів, зокрема цінних паперів обіг яких зупинено. Запропоновано уніфікувати підходи до оцінки зазначених активів з метою запобігання маніпулювання на ринку пенсійного забезпечення.

9. Під час здійснення дослідження систематизовано методи оцінки активів та зобов'язань недержавного пенсійного фонду. Встановлено, що компанія з управління активами під час оцінки фінансового активу або зобов'язання може застосовувати один трьох підходів: ринковий підхід, витратний підхід, дохідний підхід, або декілька підходів одразу задля об'єктивнішого визначення справедливої вартості фінансового активу або фінансового зобов'язання.

10. Виявлено та систематизовано типові ризики, на які наражаються НПФ під час здійснення інвестування активів. Запропоновано методи їх вимірювання та зменшення впливу ризиків інвестування.

11. За результатами проведеного дослідження виявлено, що система недержавного пенсійного забезпечення проходить перевірку на витривалість в умовах воєнного стану. На сьогоднішній день всі діючі в Україні недержавні пенсійні фонди виконують зобов'язання перед своїми учасниками. Крім того, виплати, що здійснюють недержавні пенсійні фонди підтримують позитивний імідж системи недержавного пенсійного забезпечення. Це в майбутньому може сприяти популяризації системи НПЗ в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакуменко В. Д. Державне управління: основи теорії, історія і практика: навчальний посібник / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішний, М. М. Іжа, Г. І. Арабаджи // Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 394 с.
2. Буряченко О.Є. Пенсійна система в Україні: історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. УДК 351:[349.3: 368.914 (477)](043.3)
3. Дані про середній розмір пенсії станом на 01.04.2021 року. Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/2131903-dani-pro-serednij-rozmir-pensiyi-stanom-na-01-04-2021/>
4. Державна служба статистики. Режим доступу : <https://ukrstat.gov.ua/>
5. Директиви (ЄС) 2003/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 червня 2003 року «Про діяльність установ трудового пенсійного забезпечення та нагляд за ними»
6. Директиви (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року «Про діяльність та нагляд за установами з надання професійного пенсійного забезпечення (IORPs)» (перероблене)
7. Єлагін В. П. Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку соціальної держави : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 «Теорія та історія держ. упр.» / Єлагін Віктор Павлович – К. : 2014. – 39 с.
8. Женчик О. В. Розвиток пенсійного забезпечення та його вплив на економіку України на основі європейського досвіду [Електронний ресурс] / О. В. Женчик. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7831/1/41.Pdf>
9. Загорулько І. Б. Історія розвитку пенсійного забезпечення в Україні / І. Б. Загорулько // Національний лісотехнічний університет України : наук. період. журнал. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2005. – Вип. 15.4. – С. 372–379.
10. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України станом на 30.09.2021. НКЦПФР. Аналітичні дані щодо

ринку накопичувального пенсійного забезпечення. Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>

11. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.) // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08. 12. 2004, (ВВР, 2005, № 2, ст. 44).

12. Лібанова Е. М. Підвищення пенсійного віку: необхідність чи вигадка лібералів? / Е. М. Лібанова // Людина і політика. – 2000. – № 6. – С. 54–61.

13. Лопаків В. С. Історія розвитку пенсійного забезпечення в Україні / В. С. Лопаків // Інтелігенція і влада : наук. зб. / Одес. нац. політехн. ун-т. – Одеса. : 2011. – Вип. 22 Сер.: Історія. – С. 132–138.

14. Мелешко О. В. Історіографія виникнення сучасної системи пенсійного забезпечення як виду соціального захисту населення / О. В. Мелешко // Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент» : наук. журнал. – Суми, 2008. – Вип. 12/1 (33). – С. 115–120.

15. Міжнародний пенсійний вісник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/files/newsletter_issue15_mar2010_ua.pdf

16. Міністерство фінансів України. Режим доступу: <https://mof.gov.ua>

17. Надточій Б. Пенсійне страхування в Україні: історичний аспект [Електронний ресурс] / Б. Надточій, В. Яценко // Інтернет-журнал про 208 страхування «Соціальний захист». – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public>

18. Нарожна Н. І. Доходи пенсійного фонду: оптимізація формування та резерви зростання / Н. І. Нарожна // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля : наук. журнал. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2013. – № 16. – С. 145–149.

19. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка. Серія «Соціальна політика», No 11/2019

20. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка. ЩОДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ. Серія «Соціальна політика», No 11, 2020

21. Новини ООН. Режим доступу: <https://news.un.org/>
22. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112. (із змінами та доповненнями)
23. Про недержавне пенсійне забезпечення : закон України від 9 липня 2003 р. № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47-48. – Ст. 376
24. Результати діяльності НПФ «Покрова» за посиланням <https://www.vseapf.com.ua/ua/funds/results/4.html>
25. Результати опитування CASE Україна <https://case-ukraine.com.ua/news/u-pitanni-pensij-ukrayintsi-dosi-pokladayutsya-na-derzhavu-ale-nevdovoleni-solidarnoyu-sistemoyu/>
26. Рішення НКЦПФР від 08.03.2022 за №144 «Про упорядкування проведення операцій на ринках капіталу на період дії воєнного стану» . https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_144_konsolidatsiia_rishen_07_03_2022.pdf
27. Романченко В. С. Сравнительный анализ международного опыта развития пенсионных систем / В. С. Романченко // Вестник Международного института экономики и права. – 2015. – № 3 (20) – С. 58–73.
28. Румянцева С. Реформування пенсійної системи України [Електронний ресурс] / С. Румянцева. – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=717 &pub=5
29. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів (1991-2016 р.). // Офіційний сайт Державної служби статистики України (розділ «Статистична інформація. Соціальне забезпечення») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
30. Скуратівський В. А. Соціальна політика : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. - К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 365 с.

31. Сорокина Л. В. Институциональные аспекты пенсионной реформы в Украине [Электронный ресурс] / Л. В. Сорокина, А. В. Гурнак. – Режим доступа : <http://www.ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/27197>.
32. Стаття «Суд зобов'язав Фонд гарантування виплатити 30,5 млн недержавному пенсійному фонду» режим доступу <https://www.epravda.com.ua/news/2020/09/28/665633/>
33. Стратегія розвитку пенсійної системи [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.12.2005 № 525-р. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
34. Стратегія модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р. № 672-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2016-%D1%80#Text>
35. Стратегія Сталого розвитку «Україна-2020» : указ Президента України від 12 січня 2015 р.
36. Ткач О. Й. Уроки пенсійної історії / О. Й. Ткач // Пенсія. – 2005. – № 3. – С. 32–34.
37. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
38. Філіпчук П. В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду [Електронний ресурс] / П. В. Філіпчук. – Режим доступу: http://www/academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf № 5
39. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії, с. 254. Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>
40. Якимова Л. П. Еволюція пенсійної системи України / Л. П. Якимова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т, 2010. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 37–46.
41. World Population Prospects 2019: Data Booklet. Режим доступу: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_DataBooklet.pdf

42. <https://acpo.com.ua>
43. <https://bank.gov.ua>
44. <https://icu.ua>
45. <https://ligapension.com>
46. <https://mof.gov.ua>
47. <https://www.nssmc.gov.ua>
48. <https://www.otppension.com.ua>
49. <https://www.rada.gov.ua>
50. <https://www.pfu.gov.ua>
51. <https://www.vseapf.com.ua>
52. <https://www.vseswit.com.ua>
53. <https://www.uaapf.com>
54. <https://www.uaib.com.ua>
55. <https://zakon.rada.gov.ua>
56. <http://www.ukrstat.gov.ua>

СТРУКТУРА АКТИВІВ 55 НАЙБІЛЬШИХ НПФ СТАНОМ НА 31.12.2021 РОКУ.

№ з/л	Код ЄДРПОУ	Вид	Назва фонду	Вартість активів пенсійного фонду, усього, грн	ЦП в активах фонду, %	Грошові кошти в активах фонду, %	Об'єкти нерухомості в активах фонду, %	Банківські метали в активах фонду, %	Інші інвестиції в активах фонду, %	Дебіторська заборгованість в активах фонду, %
1	36274196	відкритий	Відкритий пенсійний фонд "ОТП Пенсія"	327 937 806,51	82,45%	16,87%	0,00%	0,00%	0,00%	0,68%
2	33629394	корпоративний	Непідприємницьке товариство «Недержавний корпоративний пенсійний фонд ВАР «Укреслісбанк»	323 756 335,44	76,18%	22,93%	0,00%	0,00%	0,00%	0,89%
3	33114991	відкритий	ВІДКРИТИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ПРИВАТФОНД"	291 717 931,78	56,12%	42,29%	1,32%	0,00%	0,00%	0,28%
4	34729800	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Емердж - Україна"	218 901 300,58	89,48%	10,22%	0,00%	0,00%	0,00%	0,29%
5	33262460	відкритий	Відкритий пенсійний фонд "Фармацевтчини"	187 501 640,29	71,39%	28,51%	0,00%	0,00%	0,00%	0,10%
6	34167520	відкритий	Непідприємницьке товариство "Відкритий пенсійний фонд "Діагностика"	122 603 656,71	85,81%	13,67%	0,00%	0,00%	0,00%	0,52%
7	33105725	відкритий	НЕПДПРИЄМНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО "ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ВСІ"	74 728 796,48	65,62%	12,31%	12,31%	0,00%	0,00%	0,26%
8	42802984	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Золота осінь"	62 709 197,29	44,85%	54,93%	0,00%	0,00%	0,00%	0,22%
9	33105154	відкритий	ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "УКРАЇНА"	58 367 914,61	56,28%	29,99%	9,22%	0,00%	4,32%	0,19%
10	44826284	професійний	Професійний недержавний пенсійний фонд "Магістраль"	57 767 509,48	84,16%	15,22%	0,00%	0,00%	0,00%	0,62%
11	33058272	відкритий	Непідприємницьке товариство "Відкритий пенсійний фонд "Соціальний стандарт"	57 588 903,18	73,58%	26,15%	0,00%	0,00%	0,00%	0,27%
12	34077584	відкритий	Непідприємницьке товариство "Відкритий пенсійний фонд "Соціальна перспектива"	37 406 850,54	52,00%	47,10%	0,00%	0,00%	0,00%	0,30%
13	26581709	відкритий	НЕПДПРИЄМНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО "ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "СВРОПА"	37 029 244,99	90,58%	9,33%	0,00%	0,00%	0,00%	0,09%
14	35529454	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Український пенсійний фонд"	33 425 260,42	4,66%	12,31%	11,88%	0,00%	1,62%	69,54%
15	33598424	відкритий	Непідприємницьке товариство "Відкритий недержавний пенсійний фонд "АРТА"	28 391 174,86	85,87%	14,08%	0,00%	0,00%	0,00%	0,05%
16	33207110	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Тричестність"	28 151 556,12	6,25%	25,48%	10,83%	0,00%	26,18%	31,26%
17	34985916	відкритий	НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ВІДКРИТИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ФОРМАЙТ"	19 646 586,83	49,65%	49,44%	0,00%	0,00%	0,00%	0,91%
18	33096113	відкритий	Непідприємницьке товариство відкритий недержавний пенсійний фонд «Український пенсійний капітал»	16 205 239,32	47,08%	37,88%	0,00%	15,04%	0,00%	0,00%
19	34414060	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "НІКА"	10 400 794,99	52,21%	28,85%	13,57%	0,00%	0,00%	5,38%
20	33617734	відкритий	Неприватна організація "Відкритий пенсійний фонд "Соціальні гарантії"	9 997 106,95	67,32%	24,28%	8,30%	0,00%	0,00%	0,10%
21	35141037	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Європейський вибір"	9 795 019,54	50,89%	47,17%	0,00%	0,00%	0,00%	1,93%
22	34355367	відкритий	Непідприємницьке товариство «Відкритий недержавний пенсійний фонд "Резерв Рівненщини»	6 932 748,57	58,37%	41,47%	0,00%	0,00%	0,00%	0,16%
23	36125675	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Неділя перспектива"	6 888 063,11	40,95%	58,74%	0,00%	0,00%	0,00%	0,31%
24	34892807	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд «Столичний резерв»	6 075 627,68	57,52%	44,33%	0,00%	0,00%	0,00%	0,14%
25	33146316	відкритий	НЕПДПРИЄМНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО "ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ВЗАЄМОДОПОМОГА"	5 110 697,34	84,50%	14,84%	0,00%	0,00%	0,00%	0,66%
26	36826272	відкритий	ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ГОРГОВА"	5 085 857,23	73,41%	14,67%	0,00%	11,81%	0,00%	0,11%
27	34619298	корпоративний	Корпоративний недержавний пенсійний фонд ТПТ Україна	3 525 760,62	58,92%	40,94%	0,00%	0,00%	0,00%	0,13%
28	36033265	професійний	Професійний недержавний пенсійний фонд "Шкляр"	3 197 602,73	75,11%	24,80%	0,00%	0,00%	0,00%	0,09%
29	33343818	відкритий	НЕПДПРИЄМНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО "ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "НАДІЯ"	3 187 359,02	55,40%	44,34%	0,00%	0,00%	0,00%	0,26%
30	33060150	відкритий	Відкритий пенсійний фонд "Пенсійний капітал"	2 706 730,84	57,26%	42,63%	0,00%	0,00%	0,00%	0,11%
31	33074085	відкритий	НЕПДПРИЄМНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО "ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ДНІСТЕР"	2 648 664,40	54,72%	45,24%	0,00%	0,00%	0,00%	0,04%
32	34333343	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Українська пенсійна спілка"	2 292 556,06	50,32%	49,65%	0,00%	0,00%	0,00%	0,03%
33	34456619	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Пенсійна опіка"	1 846 750,65	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
34	35274991	відкритий	ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ТАРАНТ-ПЕНСІЯ"	1 305 444,28	70,34%	18,41%	0,00%	11,20%	0,00%	0,05%
35	33100470	відкритий	Непідприємницьке товариство відкритий недержавний пенсійний фонд "Національний"	1 047 979,38	45,73%	54,10%	0,00%	0,00%	0,00%	0,17%
36	33612532	професійний	НЕПДПРИЄМНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО "ПРИНЦИПАЛІТАРИЙНИЙ ПРОЄСІЙНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД"	873 403,15	57,40%	42,43%	0,00%	0,00%	0,00%	0,17%
37	34004029	відкритий	Непідприємницьке товариство "Відкритий недержавний пенсійний фонд "Фонд "пенсійних" заощаджень"	818 829,40	83,50%	16,28%	0,00%	0,00%	0,00%	0,23%
38	34384729	професійний	ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА"	809 307,83	54,80%	45,04%	0,00%	0,00%	0,00%	0,16%
39	33602063	професійний	НЕПДПРИЄМНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО "НЕДЕРЖАВНИЙ ПРОЄСІЙНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ПЕРШИЙ ПРОЄСПІКО"	646 136,12	49,21%	50,39%	0,00%	0,00%	0,00%	0,39%
40	33060428	відкритий	Неприватна організація відкритий недержавний пенсійний фонд "Довіра-Україна"	476 461,10	68,44%	31,56%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
41	36124190	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Турбота"	465 716,70	49,88%	50,03%	0,00%	0,00%	0,00%	0,09%
42	33411524	відкритий	Корпоративний недержавний пенсійний фонд "Українська пенсійна спілка"	440 261,21	38,06%	61,49%	0,00%	0,00%	0,00%	0,46%
43	34001274	корпоративний	КОРПОРАТИВНИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "УКРАЇНСКА ПЕНСІЙНА ФУНДАЦІЯ"	427 279,38	52,53%	47,37%	0,00%	0,00%	0,00%	0,10%
44	37900416	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд Джерепо	223 826,52	49,96%	49,67%	0,00%	0,00%	0,00%	0,37%
45	33403482	відкритий	ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "КРЕМІНЬ"	214 757,42	49,77%	49,99%	0,00%	0,00%	0,00%	0,24%
46	33391048	відкритий	НЕПДПРИЄМНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО "ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ЗОЛОТИЙ ВІК"	187 484,56	28,89%	71,03%	0,00%	0,00%	0,00%	0,08%
47	35464353	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Ініціатива"	164 983,56	73,60%	26,40%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
48	41866193	відкритий	ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "РЕЗЕРВ"	84 945,70	100,00%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
49	38356406	відкритий	ВІДКРИТИЙ НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД "ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД"	66 859,02	45,56%	54,25%	0,00%	0,00%	0,00%	0,19%
50	34053275	відкритий	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Українська ошадна скринька"	56 014,87	100,00%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
51	33404451	професійний	Непідприємницьке товариство "Недержавний професійний пенсійний фонд "Хлібний"	39 764,75	29,30%	70,56%	0,00%	0,00%	0,00%	0,15%
53	32781632	корпоративний	Корпоративний пенсійний фонд "Спирот"	1 613,83	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
55	42992797	відкритий	Відкритий пенсійний фонд "Гідне" жтт"	0,00	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Разом				2 071 843 337,94	70,74%	24,89%	1,34%	0,52%	0,50%	2,01%

АНОТАЦІЯ

Кравець О.Є. «Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні: проблеми та перспективи».- Кваліфікаційна робота подана на присвоєння другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Фінанси, банківська справа та страхування».- К.: Національна академія управління, 2022.

Кваліфікаційна робота присвячена розробці науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо вирішення проблеми наповнення системи недержавного пенсійного забезпечення додатковими активами, визначенні конкретних кроків для вдосконалення системи НПЗ.

У кваліфікаційній роботі розкрито теоретичні підходи до трактування понять «недержавне пенсійне забезпечення», «трирівнева система пенсійного забезпечення», «коефіцієнт заміщення». Проаналізовано особливості діяльності суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, узагальнено механізм їх взаємодії. На основі аналізу зарубіжного досвіду економічних та демографічних тенденцій, зроблено моделювання коефіцієнту заміщення, запропоновано шляхи підвищення коефіцієнту заміщення.

Досліджено перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні та можливість введення другого рівня пенсійної системи на базі недержавних пенсійних фондів.

Запропоновано уніфікувати підхід до оцінки вартості активів та зобов'язань недержавного пенсійного фонду.

Ключові слова: *інвестування пенсійних активів, недержавне пенсійне забезпечення, регулювання інвестиційної діяльності, другий рівень пенсійної системи, пенсійна реформа, оцінка активів.*

ANNOTATION

Kravets O. "Development of private pension provision in Ukraine: problems and prospects" - Qualification work was submitted for the second (master's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance", educational program "Finance, Banking and Insurance". - Kyiv: National Academy of Management, 2022.

Qualification work is devoted to the development of scientific and methodological approaches and practical recommendations for solving the problem of filling the private pension system with additional assets, identifying specific steps to improve the refinery system.

The qualification work reveals theoretical approaches to the interpretation of the concepts of "private pension provision", "three-tier pension system", "replacement rate". The peculiarities of the activity of the subjects of non-state pension provision are analyzed, the mechanism of their interaction is generalized. Based on the analysis of foreign experience of economic and demographic trends, modeling of the substitution rate is made, ways to increase the substitution rate are proposed.

Prospects for the development of private pension provision in Ukraine and the possibility of introducing the second level of the pension system on the basis of private pension funds have been studied.

It is proposed to unify the approach to the valuation of assets and liabilities of private pension funds.

Key words: *investment of pension assets, private pension provision, regulation of investment activity, the second level of the pension system, pension reform, asset valuation.*